

Wigbolt Ripperda

De naam Ripperda is tot op de dag van vandaag een begrip in Winsum.

Met name Wigbolt Ripperda, die in Winsum is geboren, spreekt tot de verbeelding. Hij was de dappere verdediger van de stad Haarlem tegen de Spaanse troepen. Naar de Ripperda's zijn in Winsum vernoemd: de wijk Ripperda, de boerderij 'Ripperdaheerd' en de Wigbolt Ripperdastraat.

De Ripperda's waren één van de oudste en voornaamste geslachten in de Ommelanden. Hun stamslot stond in Farmsum. Al in 1246 wordt in een oorkonde, die trouwens niet als echt erkend wordt, Hayo Ripperda van Farmsum genoemd. Vanaf Unico Ripperda, die in verschillende oorkonden, van 1375-1400 wordt genoemd, is het geslacht te volgen. Hij kan dan ook als de stamvader van de Ripperda's worden genoemd. Unico Ripperda was hoveling en zowel proost te Farmsum en proost te Loppersum. Unico was in 1400 reeds overleden. Hij liet een zoon na, Hayo Ripperda, eveneens hoveling en proost te Farmsum en proost te Loppersum.

Deze Hayo trotseerde de Stad: hij verzette zich tegen het stapelrecht. Dat was het recht dat de Stad zich aanmatigde, dat de voortbrengselen van het omliggende land daar eerst ter markt moesten worden gebracht eer ze mochten worden verkocht. Hij liet over de Eems kooplieden en schepen toe om handel te drijven. De Stad duldde dit niet en na een hevig oproer moest Hayo Ripperda een verzoening met de Stad sluiten.

Hayo Ripperda had weer een zoon Unico. Deze huwde in 1452 met Ulske Ukena, een dochter van de veldheer Fokka Ukena en hoofd van de partij der Vetkopers in Oost-Friesland. Uit het huwelijk werden acht kinderen geboren, drie zoons en vijf dochters. Uit de verdeling van de goederen kreeg zoon Focko de goederen in Winsum.

Focko Ripperda ging naar Winsum en huwde in augustus 1475 met Frouwke Onsta, een dochter van Abel Onsta van Sauwerd en Hille Jarges. De Onsta's waren, evenals de Ripperda's, een zeer machtig oud geslacht en bewoonden een sterke borg te Sauwerd. Ook in Winsum hadden de Onsta's, die tot de Vetkopers behoorden, veel bezittingen en heerlijke rechten.

Ook Focko Ripperda was proost te Loppersum. Hij overleed op 25-jarige leeftijd in 1480, drie jaar na de dood van zijn vrouw Frouwke. Zij lieten slechts één zoon na, Peter Ripperda. Peter Ripperda trouwde met Johanna Rengers. Ten tijde van Peter Ripperda waren de Ommelanden het toneel van grote verwarring, tweedracht en vijandelijkheden. Winsum was daarvan het middelpunt. Peter Ripperda en zijn vrouw Johanna kregen drie kinderen, twee dochters en een zoon Focko. Bij de geboorte van Focko overleed zijn moeder.

Focko Ripperda huwde in 1533 met Anna van Ewsum. Zij was een dochter van Wigbolt van Ewsum, heer van Middelstum en van de Nienoord te Leek en Beetke van Rasquert. Het huwelijkscontract van Focko Ripperda en Anna van Ewsum is nog aanwezig in het Rijksarchief te Groningen. Het is een op perkament geschreven stuk, met zes aanhangende zegels en gedateerd: 7 februari 1533.

Focko Ripperda was een vooraanstaande figuur in het openbare leven. We zien hem herhaaldelijk optreden als redger, overrechter, zijlrechter en ook als gedeputeerde van de Ommelanden. In het Winsumer- en Schaphalsterzijlvest was hij schepper. Hij overleed in 1565 of 1566. Het echtpaar liet vier zoons na, Peter, Asinge, Onno en Wigbolt en een

dochter Johanna. De vier broers Ripperda hebben na de dood van hun ouders moeilijke tijden meegemaakt en het is slecht met hen afgelopen. De bekendste van het viertal is Wigbolt. Hij was in 1572 en 1573 de verdediger van Haarlem. Wigbolt werd omstreeks 1535 in Winsum geboren. Samen met zijn broer Onno heeft hij gestudeerd in Genève en Orleans, waarschijnlijk mede door de invloed van hun oom Johan van Ewsum van Roden. Van Wigbolt is een brief bewaard gebleven van 15 december 1563, geschreven in het Latijn vanuit Genève. Hij schrijft daarin aan zijn oom Johan, dat hij de 25-ste april is aangekomen en, nu hij de taal begint te kennen, wil schrijven. Hij is dankbaar in een plaats te zijn waar men geen kwaad kan doen, al zou men willen. Hij studeert religie en talen. Hij verzoekt zijn ooms te overleggen, hij zou namelijk zijn leven en studie anders willen inrichten. In Genève, waar Calvin zijn nieuwe leer verkondigde, heeft Wigbolt natuurlijk van nabij kennis gemaakt met de nieuwe ideeën van het nieuwe geloof. Als vurig Calvinist vinden we hem in 1566 in Winsum terug bij de beeldenstorm.

De kerken in Winsum werden geplunderd op 14 september 1566, op de Kruisdag! De vier broers Ripperda waren met twee metselaars in de kerspelkerk gekomen en hadden daar de altaren vernield en de beelden gebroken. Ook de kloosterkerk werd geplunderd. De Ripperda's werden over hun daad onderhouden, maar deze gaven te verstaan, dat zij "hun kerk naar eigen verkiezing zouden inrichten"!

In tegenstelling tot hun broers Peter en Asinge (beiden overleden in 1574 in Oost-Friesland) hadden Onno en Wigbolt zich niet bij de watergeuzen aangesloten. Onno sneuvelde op 17 juni 1580. Wigbolt nam dienst in het leger van de Prins en klom op tot hopman. Tot augustus 1572 was hij commandant van de lijfwacht van Lumey (dus bij de Watergeuzen), met wie hij in augustus in Haarlem aankwam. Al spoedig werd Wigbolt daar benoemd tot gouverneur van de stad.

Wigbolt Ripperda is in de vaderlandse geschiedenis bekend geworden als dappere verdediger van Haarlem. Aan zijn moed, kundigheid en welsprekendheid is het te danken geweest, dat Haarlem het beleg zo lang heeft volgehouden. In een half jaar tijd werd aan de Spaanse troepen een verlies van 12.000 soldaten toegebracht.

Het verloop van de strijd in en rond Haarlem wordt als volgt beschreven:

"Toen Don Frederik, de zoon van Alva, voorbereidingen trof om Haarlem te belegeren, waren er velen die de stad maar liever zonder verdediging wilden overgeven, bang geworden door de ondervinding, die Naarden kort geleden opgedaan had! In het geheim gingen enkele afgevaardigden naar Amsterdam om met Don Frederik over de overgave te onderhandelen. Ripperda was fel verontwaardigd, toen hij dat hoorde! Hij liet de schutters en vele burgers in 'De Doelen' samenkomen en hield een gloeiende toespraak: "Vecht liever tot de uiterste snick adems, ja tot den laatsten droppel uwes bloed voor de vrijheid van uw stad, als u te werpen in de Spaansche slavernij en moedwil".

Deze en diergelijke woorden riep hij heftig uit in een groot salet (zaal), met brannende oogen en stijve kaken, zoodat de gemoederen van het volk zeer ontroert wierden. Het meeste deel verklaarde met luider stemme, dat zij gereed waren met

lijf en goed voor de vrijheid des vaderlands onder zoo een rustich overste te wagen. Nadat zij zulke aangenomen hadden met een dankbaar gelaat, hebben zij malkander tot standvastigheid vermaant en zij zijn eindelijk 't samen daarop wechgegaan."

Aldus Coenders in zijn Nobilarium (overzicht van de Groninger adellijke geslachten P.N.).

Volgens Hooft eindigde hij met de woorden: "Dit is 't opzet van een Fries. Holland plag ook mannen te fokken en mij verlangt te horen hoe 't de Haarlemmer harten te verslaan." Wigbolt Ripperda wist zijn mensen te bezielen en gaf zelf steeds het voorbeeld van moed en standvastigheid.

De 11-de december 1572 begon het beleg van Haarlem, dit heeft zeven maanden geduurd. Aan beide zijden is verbit- terd gevochten. Het Spaanse leger bedroeg tenslotte 30.000 man; het garnizoen telde slechts 4.000 man, maar werd krachtig gesteund door de burgerij en ook door de vrouwen, onder aanvoering van de heldhaftige Kenau Simons Hasselaar. De Katholieke regering der stad was afgezet en vervangen door een regering van vurige Calvinisten; de kerken waren van beelden ontdaan en aan de Hervormden gegeven. De stad zou zich dus allicht overgeven. De hoop was gevestigd op de Prins van Oranje en de Watergeuzen. Die zouden de Spanjaarden verslaan en hen ontzetten. De Prins stelde ook alles in het werk om de stad te hulp te komen. Een paar keer lukte het hem een troepenmacht bijeen te brengen, maar ze werd telkens verslagen door de veel sterkere Spanjaarden. Tijdens de strenge winter zagen de Staatsen echter kans levensmiddelen, munitie en zelfs soldaten over het ijs in de belegerde stad te krijgen. Toen de Haarlemmermeer en het IJ weer bevaarbaar waren in het voorjaar verschenen de schepen van de Watergeuzen, maar na talrijke gevechten met de Spanjaarden werd de vloot van de Geuzen in mei door de scheepsmacht van Bossu, in een formele zeeslag op het Haarlemmermeer geheel vernietigd. Begin juli wist de Prins van Oranje nog eens 5000 man troepen te verzamelen bij Leiden, om daarmee Haarlem te hulp te komen. Zij werden echter bij het Manpad door de Spanjaarden overvallen en verslagen.

De toestand was onhoudbaar geworden in Haarlem; men had geen levensmiddelen en geen munitie meer en de bezetting was uitgeput. Don Frederik wilde echter van geen voorwaarden horen, zodat de stad zich op 12 juli 1573 op genade en ongenade overgeven moest. De Spanjaarden, die ontzettende verliezen hadden geleden, koelden daarna hun woede op de bezetting door een 300 man te vermoorden.

De gouverneur Wigbolt Ripperda en zijn luitenant werden op 16 juli op de markt op het schavot onthoofd; een predikant werd opgehangen. Een ooggetuige vertelt, dat Ripperda in het zwart gekleed was en 'mannelijk en standvastig de dood inging'.

Zo eindigde het leven van Wigbolt Ripperda, een bekende Winsumer. In Haarlem zijn naar hem genoemd: het Ripperdapark, de Ripperdasteeg en de Ripperdastraat, alle gelegen achter het NS-station.

■ P. Noord

Bron: Winsums Verleden (pag. 34 e.v.)

Een ongepubliceerde levensschets van Geert Reinders

De werkgroep 'Winsumer schrijfsters en schrijvers' werkt momenteel aan een uitgave van de 'Eerste Kladde van een leven(s)schets', die de bekende Geert Reinders (1737-1815), uitvinder van het middel (inenting) tegen de veepest, omstreeks het jaar 1812 over zijn eigen leven en werken schreef.

Tussen Reinders' dood en 1900 verscheen er een zevental levensschetsen over deze imposante figuur in diverse tijdschriften en kranten, o.a. van

L. Kniphuizen, J. Uilkens, J. van der Aa en P. Dijksterhuis, die meer of minder direct teruggaan naar Reinders' autobiografie. Onlangs kwam ik in de

Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden een tot nu toe niet gepubliceerde schets van Reinders' leven op het spoor van de hand van de bekende Bafloër Pieter Hendrik Meekhoff Doornbosch, bij velen nog bekend als 'Pietmeneer'.

Deze schets werd in 1892 door hem vervaardigd op basis van een familieregister dat werd aangelegd door een kleinzoon van de uitvinder,

Geert (Klaassen) Reinders (1790-1869).

Geert Reinders werd geboren den 19 April 1737 te Bedum te horende met Angenietje Klaassen van Almarum in 1757. Hij trouwde te Breda in de Week bij Garmund. In 1786 huwde hij met Goupij Peters en ging met haar wonen op de Bredaerdyk thans bij Belling genoot. Daar op zijn einde toe dreef in de Week, dat hij het hant nalen toe kregen al zijn vee verloor door de vreespest, te gene middele ontdeekd liet om dure voor de landbouw zoo gewaunlijke ziekte. legde te gaen. Voor achvande proeveningen en opmerkingen rukte hij de sekerheid, dat, kalten gebore van medes, welke de reuspeet gehad hadden, hetzij natuurlijk of de gevolge inenting, op sekuen leeftijd te geint e deactiviteit werden be-handeld, niet alleen deze ziekte in een geringe mate kregen, maar ook later geheel hersteld. Het was over de vreespest, Reinders werd de uitvinder van de inenting, dat legde de reuspeet. Van deze ontdekking gaf Reinders bij gedrukte brieven kennis in 1774 aan de Vorst van de Duitse Keizer te Praag en te N. W. van de Duitse Keizer te Groningen. Reinders' profetoren hadden het Reinders' werkzaam geacht, maar waren te lang getreden met de eerste ontdekking van de ziekte van de vreespest, te kalten Reinders alleen

De collectie Meekhoff Doornbosch te Leeuwarden

In de Provinciale Bibliotheek Friesland te Leeuwarden bevindt zich sedert 1933 de zgn. collectie Meekhoff Doornbosch, een ca. vijftienhalve strekkende meter handschriften, omslagen en portefeuilles met een grote hoeveelheid geschreven, doch ook gedrukte informatie over velerlei onderwerpen, die m.n. de geschiedenis van de Ommelanden betreffen. Volgens de inventaris van 1933 kent de collectie o.a. de volgende hoofdrubrieken: Algemene werken (Bibliotheekwezen), Onderwijs, Wijsbegeerte, Taal- en Letterkunde, Geschiedenis (o.a. Groningen, Friesland, Genealogie, Levensbeschrijvingen), Kerkgeschiedenis, Rechtsgeleerdheid (o.a. Groningen stad, Hunsingo, Zijlvesten etc.), Schoone Kunsten en Godgeleerdheid.

Deze merkwaardige, maar zeker ook voor de geschiedenis van Winsum-Obergum interessante collectie werd aangelegd door de in Baflo en omgeving inmiddels welhaast legendarische en al even merkwaardige Pieter Hendrik Meekhoff Doornbosch, die, hoewel hij inmiddels reeds meer dan 65 jaar overleden is, nog steeds algemeen bekend is als 'Pietmeneer', en over wie nog allerlei boeiende en sterke verhalen de ronde doen.

'Pietmeneer'

De volgende gegevens over de persoon van Pieter Hendrik Meekhoff Doornbosch ontleen ik alle aan een binnenkort te verschijnen artikel van de heer J. Hagen, getiteld: 'Pietmeneer. Het leven en lijden van Pieter Hendrik Meekhoff Doornbosch (1970-1931)', zijnde een schriftelijk verslag van

een lezing die op 12 november 1994 werd gehouden voor de Historische Kring Baflo.¹

Pieter Hendrik Doornbosch werd op 20 augustus te Rasquert geboren als zoon van Jan Doornbosch en Anna Schuitinga. Zijn vader, behorend tot een zeer welvarende familie, ontplooidde zich tijdens zijn leven als een beroepsbestuurder en was o.a. burgemeester van Baflo en voorzitter van het waterschap Hunsingo. Op 18-jarige leeftijd ging Pieter Hendrik rechten studeren aan de universiteit van Groningen. Niet bepaald vlijtig van nature keerde hij reeds spoedig, doch zonder diploma, weer terug naar Baflo.

Omdat hij niet behoefde te werken, stortte hij zich aanvankelijk zeer fanatiek op zijn 'levensideaal' en hobby, t.w. het verzamelen van historische informatie over de Ommelanden.

Via zijn vader kreeg hij toegang tot het archief van het waterschap, waarvan hij uiteindelijk in 1905 een inventaris zou voltooien, zijn belangrijkste publicatie.² Samen met zijn vader was hij directeur van een veeverzekeringsmaatschappij, die hij echter in 1921, bijna failliet, van de hand moest doen.

Als historicus, archivaris en zakenman wordt Pietmeneer door Hagen als 'grotendeel mislukt' gekwalificeerd. Ook in de liefde was hij niet bepaald erg 'gelukkig', hoewel hij meer dan gewoon geïnteresseerd was in vrouwen. Hij bleef uiteindelijk ongehuwd.

Tegen het einde van zijn leven stortte hij zich meer en meer in een losbandige sector van het studentenleven te Groningen. Tijdens een ritje op een motor kwam hij door een verkeersongeval op 18 juli 1931 om het leven.

Geert Reinders
(1737-1815)

Geert (Klaassen) Reinders
(1790-1869)

Door allerlei, door mij hier niet nader onderzochte, oorzaken kwam een groot deel van zijn bibliotheek en collectie na zijn dood niet in Groningen terecht, doch in Friesland, in Leeuwarden.³

De geschreven levensschets van Geert Reinders

In de collectie te Leeuwarden nu bevindt zich onder het inventarisnummer 'Hs. 267', een verzameling kleinere handschriften, bestaande uit 11 portefeuilles,⁴ een portefeuille, 'VI', waarin allerlei materiaal en aantekeningen aanwezig zijn over het leven van een vijftiental historische personen (omslagen a/t/m o), onder wie Rudolf Mepsche, Jhr. Osebrant Rengers en Jhr. Clara Feyona van Sytzama (en haar Bellingweerder uitspanningen). Omslag 'i' in deze portefeuille draagt het opschrift 'Geert Reinders', en daaronder '7 losse bl.'.

In het omslag bevinden zich 7 losse, gelinieerde en met zwarte inkt beschreven schriftblaadjes (207 x 164 mm.), voorafgegaan door een los, donkerpaars schriftkaartje met dezelfde afmetingen, dat is voorzien van een wit label met opschrift: 'Aantekeningen uit het Geslachtsregister van de familie Reinders te Warfum'. Langs de onderrand van het label staan uiteengeschreven de cijfers '16 7 92', waarschijnlijk de dagtekening: 16 juli 1892.

De schriftblaadjes zijn op de rectozijde linksboven met potlood genummerd, 1 t/m 7. De blaadjes zijn weliswaar aan beide zijden beschreven, maar door de tekst(fragmenten) op de achterzijden, die duidelijk niet tot de tekst van de levensschets behoren, is met een blauw kleurpotlood telkens een schuine streep getrokken. Blad 1 bevat op de rectozijde linksonder het stempel van de Provinciale Bibliotheek Friesland. In de linker voor-marge is verticaal met potlood geschreven: 'Zie Letterbode 1815, dl. I., bl. 1-8', en daaronder: 'Landb. Tijdschr. 1904, bl. 1.'.⁵

De door Meekhoff Doornbosch gebruikte 'bron'

Zoals blijkt uit de tekst op het label heeft Meekhoff Doornbosch voor zijn schets gebruik gemaakt van een 'Geslachtsregister van de familie Reinders te Warfum'. In de voetnoot, die op de tekst van de eigenlijke schets volgt, deelt hij mee dat hem dit 'familie-register' bereidwillig werd uitgeleend door mevrouw A. Willemsen, geboren Reinders, te Warffum. Mevrouw Attje Willemsen was de jongste dochter van Geert (Klaassen) Reinders. Zij woonde indertijd op de boerderij 'Groot Klooster' onder Zuiderhorn bij Warffum.

De voetnoot vervolgt met de mededeling dat dit familieregister was opgesteld door 'Geert Reinders wonende op de boerderij Groot Zeewijk: een zoon van den uitvinder'.

De laatste toevoeging is beslist onjuist. Geert Klaassen, pas na 1812 naar zijn grootvader Geert Reinders geheten, was in werkelijkheid de kleinzoon van Geert Reinders. Zijn vader was namelijk Klaas Geerts, de oudste zoon van de uitvinder.

Toen Klaas Geerts in 1804 stierf was Geert Klaassen, wiens moeder reeds 12 jaar eerder gestorven was, 14 jaar oud. De grootvader ontfermde zich toen over zijn kleinzoon. Een jaar later zond hij Geert Klaassen naar het Ruigezand, waar hij in de leer ging bij de gebroeders Teenstra. Daar was hij o.a. werkzaam als uitvoerder, en later ook als bedrijfsleider. In 1814 trad Geert Klaassen, die toen dus reeds officieel Geert Reinders heette, in het huwelijk met de zeer vermogende Anja Cornelis Doornbosch. Dankzij deze verbintenis kon het echtpaar in 1815 de boerderij Groot Zeewijk in de Noordpolder bij Warffum kopen.

Geert (Klaassen) Reinders bekleedde verschillende belangrijke bestuurlijke functies. Zo was hij o.a. lid van de Provinciale Staten (1826) en lid van de Tweede Kamer (1849, en niet, zoals in de schets vermeld 1848!).⁶ Dat wat Meekhoff Doornbosch in de voetnoot verhaalt over 'Geert oom' heeft dan ook op Geert (Klaassen) Reinders betrekking.

Omdat van Geert (Klaassen) Reinders bekend is dat hij zeer geïnteresseerd is geweest in allerlei genealogische en historische bijzonderheden van zijn familie, moet men aannemen dat Meekhoff Doornbosch inderdaad gebruik heeft gemaakt van zo'n door hem aangelegd familieregister. Ook de opmerking van Meekhoff Doornbosch, dat Geert Klaassen jarenlang aan het register gewerkt heeft, maar dat het 'natuurlijk heden in 't geheel niet meer bij is', wijst duidelijk in deze richting. Jammer genoeg is momenteel niet met zekerheid bekend of een dergelijk register nog ergens bewaard wordt. In de 90-er jaren van de 19e eeuw was het in ieder geval, zoals ook de rest van het familie-archief, nog in handen van de genoemde Attje Willemsen-Reinders, de jongste dochter van Geert (Klaassen) Reinders. Na haar dood raakte het archief verdeeld. In dat deel van het familie-archief dat momenteel nog in bezit is van de heer C.G. Reinders te Middelstum is het in ieder geval niet aanwezig. Wij kunnen ons er dus direct geen beeld van vormen.

Een eerste globale vergelijking van de levensschets van Meekhoff Doornbosch met de 'feiten' uit het leven van Geert Reinders, zoals die door L.H. Bruins in het tweede hoofdstuk (m.n. p. 7-23) van zijn dissertatie over de uitvinder zijn beschreven, laat in ieder geval zien dat de schets nogal wat onnauwkeurigheden en onjuistheden bevat. In hoeverre deze slordigheden aan Meekhoff Doornbosch zelf, of aan zijn niet bewaarde bron moeten worden toegeschreven valt momenteel niet uit te maken. Ik zie er hier verder van af al deze 'slordigheden' uitvoerig te behandelen.

De meer persoonlijk klinkende interpretatie en loftuitingen aan het slot van de schets (eind p. 5 t/m p. 6) lijken toegeschreven te moeten worden aan Meekhoff Doornbosch zelf. Hoewel Meekhoff Doornbosch' levensschets van Geert Reinders zowel inhoudelijk alsook stilistisch allesbehalve sterk mag worden genoemd, is het bijzondere van dit document dat het niet zoals de overige 19e-eeuwse levensbe-

schrijvingen van de uitvinder direct teruggaat op de 'Eerste Kladde', maar op het genotemde familieregister van Reinders' kleinzoon.

De tekst van de 'levensschets van Geert Reinders'

In het onderstaande afschrift zijn spelling en interpunctie van de handgeschreven tekst van Meekhoff Doornbosch gehandhaafd. In het origineel aangegeven correcties (doorstrepelingen, invoegingen e.d.) zijn verwerkt. De nummering van de schriftblaadjes is tussen vierkante haakjes gegeven. De alinea-indeling en enkele kleine verbeteringen (tussen ronde haakjes) zijn van mijn hand.

[1] Geert Reinders werd geboren den 19 April 1737 te Bedum en trouwde met Angenietje Klaassens van Aduard in 1757. Zij bewoonden een boerderij in de Hoek bij Garnwerd. In 1786 hertrouwde hij met Geertje Pieters en ging met haar wonen op de boerderij Thyum bij Bellingeweer. Het was op zijn eerste boerderij in de Hoek, dat hij tot twee malen toe bijna al zijn vee verloor door de runderpest, en geene middelen onbeproefd liet om deze voor de landbouw zoo gevaarlijke ziekte tegen te gaan. Door aanhoudende proefnemingen en opmerkingen verkreeg hij de zekerheid, dat, kalveren geboren van moeders, welke de veepest gehad hadden, hetzij natuurlijk of ten gevolge inenting, op zekeren leeftijd ingeënt en doelmatig (werden) behandeld, niet alleen deze ziekte in zeer geringe mate kregen, maar ook later geheel beveiligd waren voor de runderpest. Reinders werd de uitvinder van het middel tegen de veepest.

Van deze ontdekking gaf Reynders bij gedrukte brieven kennis in 1774 aan de Hoogleraren Petrus Kamper te Franeker en W. Munniks te Groningen. Beide professoren hadden met Reinders werkzaam geweest maar waren terug getreden wegens de eerste verkregene ongunstige resultaten en lieten Reinders alleen [2] staan om tegen deze ziekte te strijden.

Reinders gaf van deze ontdekking ook kennis aan den oeconomische tak der Haarlemsche Maatschappij en aan de Amsterdamsche Maatschappij tot bevordering van den Landbouw. De heren Camper en Munniks wenschen hem geluk, elk afzonderlijk in eenen geschreven brief, met deze gewichtige ontdekking. Professor Munniks noemde het zelfs een 'goddelijke vinding'.

De oeconomische tak der Haarlemsche Maatschappij vereerde hem met eenen gouden medaille, ter waarde van vijftwintig gouden ducaten. De Amsterdamsche Maatschappij tot bevordering van den landbouw schonk hem de zilveren medaille, benevens het honorair lidmaatschap. Dit was de eerste medaille van die Maatschappij, die zij schonk of uitreikte. Deze Maatschappij vereerde Reinders met nog twee premien als een van veertig en een van vijftwintig gouden ducaten voor verdere proefnemingen.

Deze ontdekkingen, zoo leest men in een noot van het Tijdschrift van Kunsten en Wetenschappen van het Departement der Zuiderzee 1813 no 14 blz 665 "heeft zoodra zij was bekend geworden binnen den tijd van 10 jaren te weten van 1776 - 1786 aan de gewesten [3] Groningen en Friesland meer dan twee millioenen guldens voordeel aangebracht". In genoemd tijdschrift en mede op blz 665 en 666 staat: De Heer Jac. de Rhoer thans professor Honorarius bij de Keizerlijke Universiteit te Groningen, deed aan den Heer G.J.G. Bacot toenmaals Predikant te Eenrum, thans Raad bij het keizerlij-

ke Gerechtshof in den Haag, in dichtmaat het voorstel: "Wie de grootste en verdienstelijkste landman was, Huibert Korneliszoon Poot of Geert Reinders? en dit voorstel werd in een dichtstuk, tot roem van den laatsten beantwoord. Geen oogenblik mag hieraan getwijfeld worden, want Poot was een verzenmaker en de enige verdiensten van 'smans werken waren, dat hij de menschen onder het verstand bracht, dat het toch maar was, zooals hij zich in zijn verzen uitdrukte:

"Hoe genoeg'lijk rolt het leven eens gerustten landman heen. Zeven kinderen en een wijf is zijn dagelijksch tijdverdrijf", terwijl Geert Reinders een weldaad deed aan het platteland, waar allen van de producten van de grond moeten leven en in dankbare herinnering zal blijven voortleven tot aan het verre nageslacht.

[4] In 1776 gaf Reinders in druk bij Lubbertus Huising te Groningen de geschiedenis van de Inenting, zijne opmerkingen, waarnemingen, en proefnemingen, welke hem tot deze belangrijke ontdekking geleid hadden; benevens onderricht op welke manier de inenting met het minste gevaar en op de gemakkelijkste wijze konde geschieden. Dit werk droeg Reinders op aan zijne Doorluchtige Hoogheid den Heere Willem den Vijfden, Prinse van Orange en Nassau, Erfstadhouder, Erfgoeverneur, Erfkapitein-Generaal en Admiraal van de zeven Provinciën der Vereenigde Nederlanden enz. enz.

In 1781 beantwoordde hij de vraag van de Maatschappij ter bevordering van den Landbouw te Amsterdam: Alzoo de ondervinding leert, dat bij het hoornvee zekere hoedanigheden gevonden worden, die niet algemeen zijn, maar bij sommige beesten alleen, of in een hooger trap plaatshebben en die, zoowel in den staat van gezondheid als bij voorvallende ziekten, nuttig en nadelig zijn, Zoo wordt gevraagd: Welke van diergelijke hoedanigheden zich voortplanten en op de kalveren overgaan? Welke in tegendeel aan enkele beesten eigen zijn en zich bepalen? Aan welke teekenen men de bestendige en zich voortplantende kan erkennen? en op wat wijze men met deze kennis het meeste voordeel kan trekken? Het beste antwoord was door de schrijver van de verhandeling tot zinspreuk hebbende "De ondervinding is de [5] beste leermeesteres", waarvan schrijver was Geert Reinders, Huisman te Garnwerd in Groningerland, aan wien de gouden medaille ter waarde van 50 ducaten of wel dezelve som in geld, benevens eene zilveren medaille ter keuze van den schrijver. Het laatste werd door Reynders aangenomen.

Behalve tot andere betrekkingen werd hij in 1795 gekozen tot Lid van het provinciaal bestuur, in 1796 benoemd als richter in verschillende rechtstoelen in de Ommelanden, in 1798 in het district Scheemda gekozen tot Representant van het Bataafsche volk en in 1798 in de laatste betrekking herbenoemd. Later tot zijnen dood bekleed(d)e hij de betrekking van Secretaris en Ontvanger van het Winsumer en Schaphalster zijlvest en lid van de Commissie van landbouw in dit Gewest.

In 1802 deed hij van zijn boerderij Thyum afstand ten behoeve van zijnen zoon en ging te Bellingeweer wonen in het witte huis tegenwoordig nog staande tegenover de oude kosterij en pastorie aldaar, alwaar hij den 4 Februari 1815 overleed en te Winsum werd begraven. (1)⁷

Zoo was de waardige man heengegaan naar de plaats vanwaar niemand wederkeert. Zijn leven was een aaneenschakeling van werkzaamheid en zijn titels en betrekkingen het

resultaat van zijn schoonen arbeid, zoo schoon af- [6] stekende bij al die adellijke families, die de Regering in handen hadden en zich alleen konden beroemen dat ze geboren waren en voor hen een kussen reeds bij voorbaat gereed lag. Het jaar 1795 brak aan en de politieke stormen namen ook in onze provincie een aanvang. Hulde aan die revolutionnaire mannen, die den waardigen, eenvoudigen landman welke zijn leven gewijd had aan de belangen van zijne medelandbouwers en hen voor groote rampen had behoed, hem hun volle vertrouwen schonken en hem kozen en afvaardigden ten einde hunne belangen voor te staan in de vergaderzaal der Staten onzer provincie. Zijn leven was in schone harmonie hij was de man uit het volk en hij bleef het, totdat de dood ook hem uit zijn werkzaam leven wegrukte.

Thomas Seeratt,⁸ de groote man in den geschiedenis van ons Dijkwezen, tot wiens gedachtenis de heer J. Zijlman zeer terecht een monument wenschte te plaatsen achter Hornhuizen op den dijk en Geert Reinders, den onvermoeiden strijder en uitvinder der middelen tegen de veepest, die mijns inziens een gedenksteen verdiende in het huis waar hij stierf. Zij beiden waren mensen, die in dankbare herinnering zullen blijven voortleven bij allen, die een open oog en een ongeveinsde blik hebben voor de belangen van het platte land en de geschiedenis der landhuishouding in de achttiende eeuw. Moge de tijd eenmaal hunne nagedachtenis huldigen op ene waardige wijze.

[7] () De bijzonderheden over Geert Reynders heb ik ontleend aan een familie-register, mij bereidvaardig ter leen afgestaan door Mevrouw A. Willemsen geb. Reinders te Warfum. Het register is opgesteld door Geert Reinders wonende op de boerderij Groot Zeewijk: een zoon van den uitvinder. Ook hij deed veel voor den landbouw en werd in 1848 door de boeren afgevaardigd als lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal, en de keuze op "Geert-oom", zooals hij in den wandel genoemd werd, was wel gedaan, daar hij in den Haag genoemd werd "de ruwe diamant". Eenvoudig was hij, maar achter die borst klopte een hart, dat het wel meende met de belangen van het platte land en een open oog had voor de belangen van de landbouw. Alles wat ik van hem las, doet zich kennen door ene gezonde en praktische levensopvatting, ofschoon het onderwijs in zijn jeugd te wenschen overliet. (Mochten de boeren eens inzien, dat ze nog eens meer Geert oom's en Zijlma's⁹ naar de Kamer afvaardigen, die leven onder en met den boer en een open oog hebben voor de belangen van hen, zooals de tijdomstandigheden medebrenge. Geene heeren, dat nooit, maar zonen van het platteland, uit het platteland en die leven met het platteland, zie daar het ideaal van een volksvertegenwoordiger van een dergelijk district.)¹⁰

Jaren lang heeft hij aan zijn familie-register gearbeid, 'twelk natuurlijk heden in 't geheel niet meer bij is.

■ Jacques Tersteeg

Bron:

De collectie Meekhoff Doornbosch (1879-1931) van de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden¹¹

1. Dit artikel zal verschijnen in de losbladige publicatiemap *Geschiedenis van: Baflo, Rasquert, Den Andel, Tinallinge, Saaxumhuizen*, die door de Stichting Historische Kring Baflo wordt uitgegeven.

2. P.H. Meekhoff Doornbosch, *Catalogus van de archieven der zijlvestenijen en dijkrechten, welke thans het waterschap Hunsingo vormen*. Groningen 1905. VII.
3. Blijkens het artikel van J. Hagen bevindt het persoonlijk archief van P.H. Meekhoff Doornbosch zich in het Rijks archief te Groningen. Vgl. J. Ellerbroek-Wellinga, *P.H. Meekhoff Doornbosch. Inventaris op zijn persoonlijk archief 1896-1931. Collectie losse stukken 1567-1900*. Groningen 1979.
4. De inventaris vermeldt m.i. foutief '16 portefeuilles'.
5. De eerste verwijzing betreft een anonieme bijdrage, getiteld 'Korte Levensschets van den beroemden Geert Reinders', in de *Algemene Konst en Letterbode*, nr. I, 1815, p. 148. L.H. Bruins, *Leven en werken van Geert Reinders, de grondlegger van de immunologie*. (diss. Groningen), Leens 1951, p. 3 veronderstelt dat deze bijdrage van de hand van ds. L. Kniphuizen, predikant te Obergum, was of anders van ds. Goltz van der Tuuk, predikant te Winsum. De tweede verwijzing heb ik niet thuis kunnen brengen.
6. Voor de hier gebruikte genealogische gegevens zie o.a. L.H. Bruins, a.w., p. 19-20 en de catalogus *Rust'loos voor waarts was hun streven. Aspecten van de agrarische revolutie in Groningen, in de periode vanaf het Réglement réformatoir uit 1749, tot de landbouwkrisis van 1880*, Samengest. door C.G. Reinders. Zie o.a. Cat.nr. 86 - 89. Voorts heb ik gebruik gemaakt van enkele mondeling meegedeelde gegevens van C.G. Reinders te Middelstum.
7. Zie beneden de tekst na de haakjes () op p. 7.
8. Meekhoff Doornbosch doelt hier op de publicatie van J. Zijlma, *Thomas Seeratt, geschetst in zijne verhouding tot het provinciaal dijkwezen*. Groningen 1891 (overdruk uit de Provinciale Groninger Courant), die ca. een jaar voor het vervaardigen van deze levensschets was verschenen.
9. Bedoeld is hier ongetwijfeld Jan Freerk Zijlker (1805-1868), die o.a. bekend is gebleven door zijn geschrift: *De Groninger Landbouwer en zijn vak van vroegeren en van den tegenwoordigen tijd, alsmede zijne plannen en uitzigten voor de toekomst; of wenken tot een nuttig leven*. Groningen 1843. In 1849 werd hij samen met Geert Reinders gekozen tot lid van de Tweede Kamer. Zie over hem o.a. *Rust'loos voorwaarts was hun streven*, cat.nr. 74 en 81.
10. De regels tussen de ronde haakjes zijn in het origineel later doorgestreept.
11. Graag zeg ik hier mijn hartelijke dank aan de heren C.G. Reinders te Middelstum, M.H.H. Engels te Leeuwarden, J. Hagen te Drachten en R. Alma te Baflo. De heer Reinders verschaftte mij allerlei bijzonderheden m.b.t. de genealogie van de familie Reinders en het familie-archief. De heer Engels, conservator van de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden, stelde mij in de gelegenheid een deel van de collectie te raadplegen en kopiëren. De heer J. Hagen stelde mij zeer bereidwillig zijn binnen kort te publiceren artikel over 'Pietmeneer' ter beschikking. De heer Alma attendeerde mij via een door hem bereidwillig afgestane copie van de inventaris van de collectie op de hier uitgegeven levensschets.

Winsum in het jaar 1876

Het is altijd aardig een vergelijking te maken tussen vroeger en nu, ook als je daarbij voor het gemak maar bekend veronderstelt hoe de zaken op dit moment liggen. Uit een verslag van de gemeente Winsum van het jaar 1876 (ruim 120 jaar geleden) hebben wij het volgende opgetekend.

U mag zelf de cijfers van nu invullen achter die van een eeuw geleden om een vergelijking volledig te maken.

In 1876 had de gemeente 2289 inwoners. Burgemeester was H.W. Wierda, die een jaarwedde van f 375,- genoot. De beide wethouders A. Bommersma en P. Hopma Bzn. ontvingen ieder een bedrag van f 45,-. Er werd in 1876 in Winsum een brandspuit aangekocht voor f 930,-.

De gemeente gaf in totaal een bedrag van f 18.336,06 uit. Dat was meer dan er binnenkwam: f 18.082,895. (Zet daar maar tegenover dat zowel de inkomsten als de uitgaven momenteel in de miljoenen lopen.)

De gemeente huurde in het logement Borgman (nu het woongedeelte van B. Sennema) een lokaal met wachtkamer voor het gemeentehuis.

In het verslag wordt vermeld dat er in het jaar 1876 op het plein van de openbare lagere school een put werd geslagen ten behoeve van de schoolkinderen. Deze put levert volgens het verslag voldoende en goed drinkwater op.

De kosten van de brandweer bedroegen -afgezien van de f 930,- voor de aanschaf van de nieuwe spuit- f 27,51. Het materieel van de brandweer bestond uit één grote brandspuit, twee kleine spuitjes en één brandemmer. De straatverlichting bestond uit 15 petroleumlampen en kostte de gemeente f 184,47 in het jaar.

De schutterij had een sterkte van 64 man, van wie er 38 actief waren, de rest was reserve. De eerste ban bestond uit 44 man.

Vrijwel alle leerlingen bij het openbaar onderwijs (300 in totaal) ontvingen kosteloos onderwijs, de leerlingen van het bijzonder onderwijs (109 kinderen) moesten voor het onderwijs betalen.

Winsum had in 1876 één bierbrouwerij, één goud- en zilversmid, twee kalkbranderijen, drie steenbakkerijen, een houtzaagmolen en twee korenpelmolens. Volgens het verslag hielden enige personen zich bezig met de aalvisserij. Die leverde goede resultaten op. De aal (paling) werd geëxporteerd naar Engeland.

Van de twee scheepswerven die Winsum bezat, werden in 1876 te water gelaten: één tjalk, één korenferrie en één overdekte praam. In de haven van Winsum hoorden in het verslagjaar veertien schepen thuis.

Het goederenvervoer van Winsum naar Groningen en omgekeerd gebeurde voor het grootste deel met behulp van een dorpschip, dat op de marktdagen (dinsdag en vrijdag) de dienst tussen stad en dorp onderhield. Er was ook gelegenheid om goederen uit Holland per tjalk te laten vervoeren. Het personenvervoer tussen Groningen en Winsum geschiedde per postwagendienst (diligence). Deze werd

geëxploiteerd door de ondernemer A.P. Borgman. De paardetram tussen Winsum en Ulrum wordt in het verslag nog niet vermeld. Deze werd namelijk pas op 13 november 1897 in gebruik gesteld.

■ P. Noord.

Bron: gemeentearchief Winsum

Tentoonstelling over de Hunze (Reitdiep)

De Vereniging Vrienden van het Museum voor Groningse Geschiedenis houdt in de komende zomer een expositie onder de titel 'Tien eeuwen Hunze'. Er zullen ongeveer honderd unieke foto's, historische kaarten en archeologische vondsten worden tentoongesteld uit het stroomgebied van de Hunze (Reitdiep), die kenmerkend zijn voor dat gebied en die de veranderingen daarin gedurende de afgelopen eeuwen in beeld brengen. Gedurende de tentoonstellingsperiode zullen tevens, afhankelijk van de belangstelling, een of enkele excursies naar de betreffende gebieden worden georganiseerd. Bovendien zal ter gelegenheid van deze tentoonstelling zeer waarschijnlijk een fraai uitgevoerd en geïllustreerd boek over de geschiedenis van de Hunze verschijnen, van de hand van dr. G. Overdiep. De tentoonstelling vindt plaats in het koor van de Martinikerk te Groningen, van 7 juni tot en met 12 juli 1997, op dinsdag tot en met zaterdag van 12 tot 17 uur. Behoudens de toegangsprijs, van één gulden, die de Kerk heft is de entree gratis.

Neergeschoten Engelse bommenwerper

Vijfenvijftig jaar geleden, toen de bezetting van ons land door de Duitsers een steeds grimmiger karakter kreeg, zijn in Noord-Nederland, tot ontzetting van de bevolking, tientallen Engelse bommenwerpers neergestort. Ze waren op bombardementsvluchten naar diverse steden in Duitsland en werden aangevallen door Duitse nachtjagers vanaf het vliegveld Leeuwarden.

In de nacht van 8 op 9 juli 1941 werd een Engels vliegtuig boven Winsum aangeschoten. In de bewuste nacht zwermde 171 bommenwerpers uit naar verschillende steden in Duitsland: Bielefeld, Hamburg, Hamm en Munster. Onder de groep vliegtuigen die naar Hamm gezonden werden bevond zich het 83-ste Squadron, dat toen met Hampdens vloog en vanaf Scampton in Engeland opereerde.

Zeven vliegtuigen keerden niet terug, waaronder de Hampden X3139 DL - 'E for Edward' van het 83-ste Squadron, bestuurd door de sergeant Ronald Charles Brutey. Om 00.56 uur werd het vliegtuig op de terugweg, boven de provincie Groningen, door een Duitse jager onderschept en aangeschoten. De piloot van het Duitse vliegtuig was Oberfeldwebel Paul Gildner van de vliegbasis Leeuwarden, die al meer Britse bommenwerpers boven Groningen had neergehaald.

Boven Winsum sprongen twee bemanningsleden uit het vliegtuig. Eén van de parachutes ontplooidde zich, de andere weigerde. De ongelukkige vlieger kwam om. Het was de 20-jarige sergeant-schutter Alexander Mac Pherson uit Aberdeen. Degene die behouden aan de grond kwam was boordmarconist Victor William Kent. Kent raakte ernstig gewond aan één van zijn ogen. In het Academisch ziekenhuis te Groningen werd zijn oog behandeld, nadat hij in handen van de Duitsers was gevallen. Sergeant Kent kwam na de oorlog heelhuids terug in Engeland, na een verblijf in een Duits krijgsgevangenenkamp.

Mac Pherson werd te Klein Garnwerd dood aangetroffen. Hij was Schot van geboorte en is op 10 juli 1941 onder belangstelling van de Winsumer bevolking op de algemene begraafplaats te Winsum ter aarde besteld (klasse 2, rij 13, nr. 9). Zijn graf werd na de plechtigheid bedolven onder bloemen.

Bij brief van 18 juni 1943 deelt de Commissaris voor de belangen van de Nederlandsche Weermacht aan de burgemeester van Winsum mee dat hij de N.V. Timmerfabriek, voorheen Gebr. Scheer te 's Gravenhage, opdracht heeft gegeven een grafkruis te leveren, bestemd voor de begraven

Engelse vlieger. In maart 1941 bericht burgemeester Keiser aan genoemde Commissaris dat het grafkruis is geplaatst en dat rond het graf 40 buxus zijn geplant. De door de gemeente gemaakte kosten, tot een bedrag van f 38,20, kwamen ten laste van het Rijk.

Na het einde van de oorlog kregen de Britse oorlogsgraven een 'blijvende aanleg'. Op 11 december 1951 verleende het gemeentebestuur van Winsum aan The Imperial War Graves Commission (de Britse Oorlogsgravenstichting) toestemming tot het plaatsen van een standaard grafsteen met omranding ter vervanging van het houten grafkruis. Op de grafsteen staat het volgende vermeld:

"982696 sergeant A. Mac Pherson. Wireless operator / air-gunner
Royal Air Force. 9 th July 1941. Age 20.
Beautiful memories are all we have left of one we will never forget."

Boven deze tekst is een wing aangebracht met daarom heen de leus 'Per ardua ad astra'. Het graf wordt onderhouden door de Nederlandse Oorlogsgravenstichting.

Het vliegtuig is niet op zijn basis teruggekeerd doch crashte na de Duitse aanval in de Noordzee nabij Schiermonnikoog. Blijkens een in-mijn-bezit-zijnde information-sheet gebeurde dat om ongeveer één uur 's nachts. De twee overige bemanningsleden hebben de crash niet overleefd en zijn als vermist opgegeven. Het zijn: sergeant Ronald Charles Brutey, 23 jaar, piloot en sergeant Malcolm Todd Matthews, navigator.

■ P. Noord

Bronnen:

- Gevleugeld Verleden (pag. 94)
- Archief gemeente Winsum
- Privé archief (map 3-11)

Voorschriften en verboden aan het einde van de vorige eeuw.

Sinds het einde van de vorige eeuw is er in ons land en dus ook in Winsum-Obergum, veel veranderd. Ook aan voorschriften, waaraan de inwoners zich moesten houden is nogal wat gewijzigd. Omstreeks 1890, ruim een eeuw geleden, golden in Winsum-Obergum onder meer de volgende voorschriften en verboden.

De hoofdbewoners der gebouwen en de eigenaars, vruchtgebruikers of beheerder van onbewoonde gebouwen of onbebouwde percelen in de kom der gemeente zijn verplicht eenmaal 's weeks en wel des Vrijdags of Zaterdags en voorts zoo dikwijls Burgemeester en Wethouders dit gelasten, vóór twee uur s'middags wanneer de reiniging 's Zaterdags geschiedt, ter lengte van en langs hunne gebouwen of percelen, de straat ter halve breedte en de straatgoot, zoo die bestaat, te doen reinigen op de wijze en in de volgorde als Burgemeester en Wethouders zullen bepalen. Bij sneeuw of invallende dooi geschiedt de reiniging niet dan na aanzegging door de politie, maar alsdan binnen den door Burgemeester en Wethouders te bepalen tijd.

Het is verboden vee te slachten in het openbaar, binnen den afstand van 10 meter van de openbare wegen, straten, voetpaden of pleinen.

Het is aan een persoon in beschoonen toestand verboden op openbare wegen, rij- of voertuigen, bespannen met een of meer paarden, te besturen.

Het is verboden bijlans de huizen der ingezetenen rond te gaan om Nieuwjaar of om St. Maarten.

Het is verboden op of bijlans de wegen, straten, voetpaden, pleinen en openbare wandelplaatsen met of om geld of geldswaarde te spelen, te streekjen, met dobbelsteenen, kaarten of eenig ander op kans berekend spel te spelen.

Muzikanten, zangers, kunstmakers of ondernemers van vertooningen mogen hun bedrijf op of ter zijde van de straat niet uitoefenen, tenzij met vergunning van den Burgemeester.

Op wegen, straten, voetpaden en pleinen is het werpen met stenen of andere voorwerpen, het werpen of spuiten met water, het schieten met erwten, pijpstelen of andere voorwerpen, het schieten of werpen met pijl en boog, het klimmen in boomen, het berijden van kettingen, het loopen of klimmen op hekken, palen, richels van draaien en bruggen en het op de straat of den weg oplaten van vliegers verboden.

Het gebruik maken van glijbanen moet worden gestaakt zodra de politie het noodig oordeelt en beveelt.

Het is verboden in de kom der gemeente met rij- of voertuigen of sleden, met paarden of ezels bespannen of te paard, harder te rijden dan in matigen draf; met véloupèdes, harder dan met eene daarmede gelijk staande snelheid; met

karren, wagens en dergelijke, door personen voortbewogen, anders dan stapvoets.

Onaangespannen rij- of voertuigen, sleden, handwagens of karren mogen niet langer op de straat verblijven dan tot op of afladen noodig is.

Bij buitengewoon druk verkeer is een ieder verplicht aan de bevelen van de politie, ter handhaving van de orde door haar te geven, terstond te gehoorzamen.

Ten aanzien van **Hondenkarren** golden in die tijd de volgende voorschriften:

Het is verboden in de kom der gemeente plaats te nemen op eene met een of meer honden bespannen kar. De bestuurder is verplicht te zorgen dat de honden onder de kar en zoodanig aangespannen zijn, dat zij hetgeen buiten het vlak of vierkant van de kar valt, niet bereiken kunnen. Hij is verplicht te zorgen, dat in de kom der gemeente de honden geen snelleren gang aannemen dan stapvoets door hem kan worden bijgehouden.

Hij is verplicht te zorgen dat de met honden bespannen kar tusschen zonsonder- en opgang (den tijd tussen eerste kwartier en volle maan uitgezonderd) voorzien is van een helder licht gevende lantaarn aan voor- en achterzijde der kar zichtbaar.

Alle honden voor karren gebruikt wordende, moeten op straten, wegen en voetpaden loslopende, steeds gemul- korfd zijn. De lading van eene hondenkar moet zodanig zijn dat de bestuurder steeds een naar alle zijden vrij en onbelemmerd uitzicht heeft.

Een ieder is verplicht terstond te gehoorzamen aan de bevelen, bij vervoer of aankomst of aankomst gedurende de reis van een openbaar middel van vervoer, tot handhaving van de orde of ter voorkoming van ongelukken, door de politie te geven. De koetsiers brengen alle voorwerpen, door de gebruikers in de rijtuigen achtergelaten, binnen twaalf uren daarna aan den Burgemeester.

Het is den stalhouders verboden gebruik te maken of te doen maken van:

1. Rijtuigen, die wegens onreinheid of om andere redenen door de politie ongeschikt voor het vervoer zijn geacht;
2. Rijtuigen, met schichtige of blijkbaar ongeschikte, of niet behoorlijk getuigde paarden bespannen."

■ P. Noord

Straatnamen in Winsum (1)

Zodra een gemeente een uitbreidingsplan (bestemmingsplan) heeft vastgesteld en de loop van de straten in het plan zijn bepaald, wordt er nagedacht over het geven van namen aan die straten. Tot de vijftiger jaren waren de bestemmingsplannen in Winsum nog niet van een grote omvang. Het plan Ripperda was eigenlijk het eerste dat als vrij omvangrijk kan worden bestempeld, met vele straten. Er werd een speciale commissie ingesteld die het gemeentebestuur adviseerde over het geven van de straatnamen in de nieuwe wijk Ripperda. De commissie bestond uit enkele inwoners van Winsum. Overeenkomstig de wens van burgemeester en wethouders is de commissie bij de advisering uitgegaan van namen en begrippen die aan het verleden herinneren. Op 11 november 1974 besluit de gemeenteraad om de volgende namen te geven aan de straten in fase 1 van de wijk Ripperda.

Munsterweg

Zowel het college als de commissie meende dat de bestaande naam Munsterweg gehandhaafd moest worden. Deze weg is namelijk zeer oud en liep, voordat de wijk Ripperda tot ontwikkeling kwam, vanaf de aansluiting Kerkstraat/Trekweg over de spoorlijn in oostelijke richting tot voorbij de Joodse begraafplaats. Doordat de spoorwegovergang in de Munsterweg werd opgeheven en de rondweg Meeden werd aangelegd, loopt de Munsterweg, met een enigszins andere loop, thans vanaf de spoorwegovergang tot aan de Meeden. Het vervallen gedeelte ten westen van de spoorlijn werd bij de Kerkstraat gevoegd.

Spoorwegovergang Munsterweg met huis van kwekerij Harssema. Foto P. Noord

De betekenis van de andere straatnamen, in fase 1 van de wijk Ripperda, is als volgt.

Meeden

Meeden zijn laaggelegen graslanden. De realisering van de wijk Ripperda vond plaats in de zogenaamde Winsummermeeden, een weidegebied dat zich uitstrekt tot aan de grens met de gemeente Bedum. De waterloop van De Oude AE vormt daar de gemeentegrens. Zowel de commissie als het gemeentebestuur vond deze naam voor een doorgaande weg door de wijk wenselijk.

Hamrik, Potvenne, Dobvenne, Sylvenne

Potvenne, Dobvenne en Sylvenne zijn veldnamen en worden aangehaald in een scheidbrief van 1445, met een lijst van landerijen in de Winsumer en Bellingeweerster Hamrikken, welke Focko Ripperda huurt van het klooster Warffum in 1559 en een extract uit het protocol van een opmeting van de Ripperdalanden, in 1585. Hieruit blijken de veel gebruikte namen met de uitgang op venne. Dit is wel begrijpelijk gezien de betekenis hiervan, namelijk: laag gelegen, vaak drassige gronden, enkel geschikt voor weidegebruik.

Voorwerk

Een voorwerk was een kloosterboerderij. Tot 1529 was het voorwerk te Winsum in bezit van het klooster Warffum. In dat jaar verkreeg Evert de Mepsche het voorwerk met alle rechten op kerk en pastorie in eigendom. Later is het overgegaan op de familie Ripperda.

Tichelwerk

Tichelwerk is de Groningse naam voor steenbakkerij. De steenbakkerijen waren sedert de 17e eeuw een belangrijke tak van nijverheid in de provincie Groningen. Aan het Winsumerdiep, tussen Winsum en Onderdendam, stonden vier steenfabrieken, waar naast bakstenen ook dakpannen en draineerbuizen werden gefabriceerd. Geen van de fabrieken is meer in bedrijf, ze zijn afgebroken of hebben een andere bestemming gekregen.

Peerdewask

Deze naam leeft nog voort in Winsum. Het was de plaats nabij de Haven waar de paarden van de bierbrouwerij werden gewassen. In de vorige eeuw stond de bierbrouwerij (eigenaar A. Kaizer) op de plaats van het huidige garagebedrijf Warringa.

't Olde Hof

Deze naam herinnert aan de boomgaard van de familie Harssema. De gemeente kocht de boomgaard met kwekerij aan ten behoeve van uitbreiding van Winsum in oostelijke richting. Een deel van de boomgaard (in de volksmond de appelhof genoemd) is blijven bestaan en bevindt zich noordelijk van de Ripperdaboerderij. De straatnaamcommissie

bracht nog een aantal suggesties naar voren, waaruit het gemeentebestuur een keuze kon maken. Het betrof namen en begrippen die aan beroepen en bedrijven van vroeger in Winsum herinneren. Op 18 oktober 1976 nam de gemeenteraad het besluit om aan de straten in fase 2 van het plan Ripperda de volgende namen te geven:

Wolkammerij

Een wolkammerij was een belangrijk bedrijf dat in de 18e eeuw opkwam. De wolkammer kocht wol op en stond aan het begin van de produktie. Hij voerde de eerste bewerkingen op de geschoren vacht uit: het scheiden, wassen en kammen van de wol. Vervolgens werd de wol aan spinners en breiers uitgegeven, zowel op het platteland als in de stad. Op het einde van de eeuw raakte deze bedrijfstak in verval, omdat de uitvoer onmogelijk werd door de opkomst van bedrijven in Amerika.

Houtzagerij

In een houtzagerij werden bomen gezaagd tot planken. Aan de Schouwerzijlsterweg, tegenover het sportcomplex van Viboa, stond een houtzaagmolen van de familie Wierda. Deze werd in 1695 gesloopt.

Pellerij

Een pellerij was ondergebracht in een molen. Er werd gerst gepeld tot gort. De molen 'De Vriendschap' in Winsum was een zogenaamde pelmolen. In 1941 zijn de pelstenen er uit verwijderd.

Stelmakerij

Diverse houten voorwerpen, zoals pompen, vaten, karren, wagens, enz. werden in een stelmakerij gemaakt.

Zadelmakerij

In een zadelmakerij werden onder andere zadels en paardentuigen gemaakt.

Steenbakkerij

Deze naam herinnert aan de steenbakkerijen, die onder Winsum langs het Winsumerdiep hebben gestaan.

Touwslagerij

In Winsum waren een paar scheepshellingen. De gebouwde schepen moesten worden voorzien van tuigage. Vandaar de aanwezigheid van een touwslagerij in het dorp.

Leerlooierij

Leerlooien is het bereiden van dierenhuiden tot leer. Het looien gebeurde met behulp van ammoniak die vroeger uit urine werd gewonnen.

Zowel de adviescommissie als het gemeentebestuur waren van mening dat aan de straatnamen niet de uitgang straat, weg, laan, enz. verbonden moest worden.

In een volgend bulletin meer over straatnamen.

♦ P. Noord.

Burgerlijke stand in 1811

Bij de invoering van de burgerlijke stand onder de Franse overheersing werd het voeren van een familienaam verplicht. Men moest toen voor de plaatselijke overheid verschijnen om een naam op te geven en te laten registreren. Voor joden werden aparte registers van naamsaanneming aangelegd.

Wat voor problemen en misverstanden de volkomen nieuwe verplichting om een burgerlijke stand bij te houden voor een eenvoudige dorpsburgemeester kon oproepen, laat onderstaande akte zien. De 'maire' van Winsum voelde zich verplicht om zich persoonlijk van de sterfgevallen te overtuigen en dat in de akte te vermelden. De akte, die van een dergelijk sterfgeval werd opgemaakt, luidt als volgt:

'Op heden den vijftien November des jaars agtienhonderd en Elf, compareerde voor mij, Maire van de Gemeente Winsum, Ambtenaar van den Burgerlijke Stand dE Roelof Luitjens Venhuis wonende te Winsum In No. zes, welke bekender en verklaarde in presentie van de hier nagenoemde getuigen, als van Jan Greeber oud vijftig jaren wonende te Winsum, van beroep ijzersmid en van Pieter Pieters Martini, oud dertig jaaren wonende te Winsum van beroep bakker, dat zijn Dogtertje (bij wijlen Jacomina Talens in Egte verwekt) genaamt Ida oud zeven jaren en zeven maanden, op heden den vijftien November agtienhonderd en Elf, des avonds omstreeks

Negen uren overleden is naar welke ontvangene aangave ik mij naar het Sterfhuys van bovenvermelde hebbe begeven en aldaar het ontzielde Lichaam van bovengemelde Ida in een houten kist in den besten order heb zien leggen waarom naar alles wel bevonden te hebben en de getuigen verklaarden geen vermaagdschap van de overledene te zijn, hebbe ik deeze tegenwoordige acte opgemaakt en hun derzelve voorlezen te hebben, denzelven met mij ondertekend.'

Roelof Luitjens Venhuis

Jan Greeben

Pieter Pieters Martini

J. Bouer Maire.

♦ P. Noord.

Noten:

Roelof Luitjens Venhuis werd geboren op 12 augustus 1776. Blijkens de lijst van inwoners van Winsum in 1811 was zijn beroep boekweitmulder.

Pieter P. Martini was de buurman van Luitjens.

Hij werd op 9 oktober 1781 geboren.

Jan Greeben, woonde elders in Winsum op nr. 76.

Hij was geboren op 8 april 1761.

Naamaanduiding buurtschappen

In november van het vorig jaar heeft de gemeente Winsum een aantal borden geplaatst, waarop aanduidingen van buurtschappen zijn aangebracht.

In de voormalige gemeente Winsum was het beleid om langs de wegen een aantal buurtschappen van een naamaanduiding te voorzien. Tijdens een zogenaamd 'kernenbezoek' van het college van burgemeester en wethouders van Winsum kwam ook de naamaanduiding van andere buurtschappen aan de orde. Het gevolg hiervan was dat het college toezegde de buurtschappen te zullen inventariseren en een standpunt te zullen innemen over het eventueel plaatsen van borden met naamaanduidingen. Voor deze inventarisatie heeft het gemeentebestuur het advies gevraagd van de vier historische verenigingen in de gemeente Winsum.

De Historische Vereniging Winsum-Obergum heeft haar instemming betuigd met dit initiatief en heeft advies uitgebracht omtrent de aanduiding van buurtschappen in de voormalige gemeente Winsum. De andere historische verenigingen deden dat respectievelijk in de oude gemeenten Adorp, Baflo en Ezinge. Burgemeester en wethouders hebben vervolgens een voorstel gedaan aan de gemeenteraad. In het voorstel aan de raad schreef het college: "dat het van belang is historische namen ook in de praktijk te bewaren en in het gebied aan te geven. Dit is ook dienstig voor de toerist en de recreant".

♦ P. Noord

Foto's P. Noord

De Boog

Bij het bestuderen van het ‘oud schrift’ van 1500 tot 1800 in het Rijksarchief Groningen vond ik een rekening van ‘die Brugge tusschen Obergum ende Winsum’. Deze rekening komt uit het familiearchief Lewe, inv.nr. 147.

*Hier drukken wij het origineel af met de
'vertaling' en de nodige verklaringen.*

Voor 1808 lag op de plaats van “De Boog” een houten brug, waarschijnlijk was het een ophaalbrug.

*De hieronder afgedrukte rekening
stamt uit het jaar 1638, toen alles nog met de
hand werd geschreven.*

*De Ed.Erentfeste Heer Lewe had
waarschijnlijk een secretaris in dienst.*

27

Leerechief Lowe inv.nr. 347

Hiet Ende Liquidatie van die Brijde
ten Nijchen Obervrijen Ende Vrijvrijen, met de
Zijnsoortighe & Verrechten, yemadelst vonden
vermogen den 29. November 1638 -

Coyl No. p^e

Lot Princtpaetle bestake van Voorfijndelen	1300	—
Brijde id bedayende daerij hemdel gielden	170	—
Ale twee bestick van die verzeeren id bedayden	36	—
De hundert t'wintigh offen	89	—
Roeftij Panneke Ristert na Novembel sin op z	10	9
Reeninge Wacant Vonting dalk t'wee stinde	10	10
flotte Eypen Wezen Metserings tot War	21	—
fegaden epen ggeallen ma Lunt Epitaficatie	10	10
Jin Jasper Swijt fte Agnancien	21	—
Jin Jsewant Thunermans thoudt Wezen	10	10
Thunerns Snyghedade Matexjulen	21	—
Vacantie van die E. Eentfige Majo Lerbe	10	10
De Eli E. Kees Glazehindoren	21	—
De Eli E. Kajo Manninga	10	10
De Eli E. Kees flibe Lerbe	21	—
De Radjer Pietre Pouwels	10	10
Reputatie van her Jaar 1636	21	—
Wijbelst Juust Moor sin Loopen	10	10
De Saagjinden	1	10
Vacantie van de E. Kees Clant 19 Dagen	1	10
gpoecchelt op Wiedengaelst gielden	60	10
Loopgeden Moor hindout wis	10	12
De Weduwe van Koen hute Kooper	21	12
Restanten van Betalinge	1914	4

houder zal id in Resto

Rajswant die E. E. Kajo Lerbe	71	10
Sagjant die E. E. Kees flibe Lerbe	54	—
Lhuus to doch die E. E. Kajo Manninga	10	10
See E. E. Kees Clant Manzel	19	—
De Radjer Pietre Pouwels	20	—
Comma te liles van Restanten	160	—

Start Ende Liquidatie van die Bruggel
tusschen Overginn Ende Winsum, met die
Jugboortelc d' d' Resten, gemaekt vóór
Gronningen den 29: Noembri 1638 -

Cuyt stb. pl

Het Principael bestek van Voorfchreden bruggel id bedruggende, daer in hondat gulden	1300	—	—
Het tweede bestek van die Wogelen id bedruggende de hondat t' sonderich effen	170	—	—
Roeffst Amink Restek na Vermeelt sijn op = Nedinge, Nijerich Wintich dall. t' d' sijn sijn.	36	—	—
flbrt Eppel Wägen Wartseninge tot Wers scheiden tijden gheullen, na Lint Expeditie	89	—	—
fln Jasper Smits flrfignaman	10	—	9
fln Jsebrant Timmermans Wodu. Wogen Timmeren Sij. Soudard Materijalen	10	—	10
Vacation van die Ed. Erentf. J. Hajo Lerbe	21	—	—
De Ed. E. Hoor Starchenborch	10	—	10
De Ed. E. Hajo Maminga	21	—	—
De Ed. E. Hoor flbel Lerbe	88	—	—
De Roder Pieter Pouwels	21	—	—
Reptation van het Jaar 1636	10	—	16
Wigbolt Jans Voor sijn Loopen	1	—	10
De Vachuren	1	—	10
Vacation van de E. Hoor Clant. 19 dagen gareeckant op Wadeghalff gulden	68	—	10
Loopgeeden Voor hindrich Twis	18	—	12
De Weduwe van Wijn holt Krooper	29	—	12
Restanten van Betalinge	1919	—	9

Hoorbar zijl id in Rosta

Rasquart die E. E. J. Hajo Lerbe	71	—	10
Overginn die E. E. Hoor flbel Lerbe	51	—	—
Thuis to dyck die E. E. J. Maminga	19	—	—
De E. E. Hoor Clant Michiel	20	—	—
De Roder Pieter Pouwels	20	—	—

Gomma to talis van Restanten. 160 — —

De vertaling:

Staet Ende Liquidatie van die Brugge tusschen Obergum Ende Winsum, met die ingebrachte olderesten, gemaect binnen Gronningen Den 29 Novembris 1638.

	<u>Carg¹⁾</u>	<u>stv.</u>	<u>pl.</u>
Het Principaell besteck van Voorschreven brugge is bedragende dertyn hondett gulden	1300,-	--	--
Het tweede besteck van die Vlogelen ²⁾ is bedragende hondett t-soventich effen	170,-	--	--
Roelff Bavinck Ressent na vermeit sijn op stedinge vyerentwintich daller twee stuver	36,-	2,-	--
Albert Eppet ³⁾ wegen Verteeringen tot Verscheiden tijden gevallen, na luit Specificatie	89,-	2,-	--
An Jasper Smith Arffgenamen	10,-	9,-	4,-
An Isebrant Timmermans wedu. wegen timmeren en geleverde materialen	18,-	10,-	--
Vacatien van de Ed. Erentfeste Jr. Hayo Lewe ⁴⁾	21,-	--	--
De Ed. Erentfeste Heer Starckenborch ⁵⁾	10,-	10,-	--
De Ed. Erentfeste Hayo Manninga ⁶⁾	21,-	--	--
De Ed. Erentfeste Heer Abel Lewe ⁷⁾	88,-	--	--
De Redger Pieter Pouwels	21,-	--	--
Reperatien Van het jaer 1636	18,-	16,-	4,-
Wigbolt Jans voor zijn loopen	1,-	10,-	--
De dachuiren	1,-	10,-	--
Vacatien ⁸⁾ van de Ed. Heer Clant ⁹⁾ 19 dagen gereeckent op Vierdehalf gulden	68,-	10,-	--
Loopgelden Voor Hindrick Teis ¹⁰⁾	18,-	12,-	--
De weduwe van Krijn Holtkoopers	29,-	12,-	--
Restanten van Betalinge ¹¹⁾	1919,-	4,-	--
Houwer zijll is in Reste	71,-	10,-	--
Rasquart die Ed. Erentfeste Jr. Hayo Lewe	59,-	--	--
Obergum die Ed. Erentfeste Heer Abel Lewe	--	10,-	--
Thuis to Dijck die Ed. Erentfeste Jr. Manninga	19,-	--	--
De Ed. Erentfeste Heer Clant nichell (nihil)	--	--	--
De Redger Pieter Pouwels	20,-	--	--
Somma totalis van Restanten	160,-	--	--

Verklaringen van de noten:

1. Een Cargl is een Carolusgulden. Sinds 1521 is dit een gouden munt met de beeldenaar van Keizer Karel V. Na 1542 was het een zilveren gulden. Een stv. is een stuiver en 20 stv. is 1 Cargl. Een pl. is een plak. 8 plakken is een stv.
2. Vlogelen zijn de landhoofden van de brug.
3. De verteringen van Albert Eppet vonden waarschijnlijk plaats in 'De Carper', nu De Gouden Karper geheten of in de herberg aan de andere kant, toen 'Thoe Gennep' geheten. We weten zeker dat het bestuur van het Winsumer- en Schaphalsterzijvest in 1616 in 'De Carper' vergaderde.
4. Hayo Lewe was schepper te Rasquert van 1631-1639.
5. Lammert Tjarda van Starkenborgh was schepper van Leens (Houwerzijvest). Een schepper was het hoofd van een schepperij. Een schepperij is onderdeel van een zijvest. Het Winsumer- en Schaphalsterzijvest bestond uit 12 schepperijen. Deze waren weer verdeeld in zijleden (=zijlrechten).
6. Hayo Unico Manninga was schepper van het Schouwerzijvest en -t Huis te Dijke van 1619-1653.
7. Abel Lewe was schepper te Obergum van 1635-1646. Van hem is bekend dat hij vaak eigenzinnig optrad. Zo was hij van 1644-1650 in een proces verwickeld met het Winsumer- en Schaphalsterzijvest. Het ging om het visrecht in het Winsumerdiep. Abel Lewe was toen Heer van Ter Brake.
8. Vacaties zijn verblijfskosten.
9. Jonker Lucas Clant was schepper van Oldenclooster (Kloosterburen) en van het Schouwerzijvest.
10. Hindrick Teis was in 1638 bode van het Winsumer en Schaphalsterzijvest, dat was opgericht omstreeks 1300. Zijn vader was de waarman (sluismeester) van de sluis te Schaphalsterzijl. De bode bracht te voet de berichten over, vandaar de uitdrukking: loopgelden. De bode kreeg vanaf 1756 een vaste vergoeding.
11. Blijkbaar was men in 1638 -en niet alleen toen- slecht in de rekenkunde. De heer Clant kreeg voor zijn vacaties $19 \times 3,5 = 66,5$ Cargl. Hij rekent $68 - 10 =$. Wanneer we alle getallen van de eerste rekening optellen moet het eindbedrag luiden 1924 Cargl. We zien hier 1919 Cargl. staan, dus 5 Cargl. van de 104 stv. zijn vergeten. Ook de tweede rekening klopt niet. Het moet zijn 170 in plaats van 160 Cargl. Zou het de schuld van de secretaris zijn?

■ K.J. Wolters.

Bron:

RAG Archief Waterschap Noorderzijvest
(A.J. Hempenius)

Informatiebulletin Historische Vereniging Winsum-Obergum

Eén dezer dagen is het derde nummer van het Informatiebulletin 'Winshem' van de Historische Vereniging Winsum-Obergum verschenen.

Het aantal pagina's is 24. Er zijn in dit derde nummer vele interessante artikelen opgenomen. Onder meer over de volgende onderwerpen: Wigbolt Ripperda, een neergeschoten Engelse bommenwerper, de Burgerlijke stand in 1811, Winsum in 1879, straatnamen in Winsum, de Boog, naamsaanduiding buurtschappen, baanvergers, het tolhuis en voetbalvereniging Hunsingo. Daarnaast is er informatie van de werkgroepen opgenomen. Al met al een lezenswaardig Informatiebulletin met veel Historisch nieuws van Winsum. Zoals eerder vermeld verschijnt het bulletin drie keer per jaar en wordt het gratis aan de leden van de vereniging toegezonden. Voor niet-leden is het bulletin tegen betaling van f 10,- per exemplaar verkrijgbaar bij redactielid P. Noord, Kloosterstraat 8 te Winsum. Een jaarabonnement op het tijdschrift kost f 30,- (incl. portokosten).

Het bestuur van de
"Historische Vereniging Winsum-Obergum"

Archieven in Groningen

Veel mensen zijn geïnteresseerd in het verleden van hun familie, dorp of streek. Musea en bibliotheken worden daarvoor vaak bezocht. Maar ook in archieven worden delen van de geschiedenis bewaard. Wie antwoord zoekt op een vraag over het verleden zal vaak terecht komen in archieven, want archieven bevatten de schriftelijke neerslag van handelingen uit het verleden van personen, overheden en particuliere instellingen. De archieven mogen door iedereen worden ingezien, maar waar die archieven bewaard worden en hoe ze ingezien kunnen worden, is voor de meeste mensen onbekend. In bijgaand overzicht kunt U vinden op welke adressen in de provincie Groningen archieven zijn in te zien.

Raadpleging

De voorzieningen voor degene die de overheidsarchieven in Groningen wil raadplegen, verschillen nogal. Het Rijksarchief en het Gemeentearchief van Groningen zijn diensten speciaal voor beheer en inzage van archieven met studiezalen, kopiëerapparaten, microfilmleesapparaten en deskundige medewerkers. De andere gemeenten, alsmede de waterschappen beschikken in vele gevallen ook over faciliteiten; wel is de accommodatie voor de archiefbezoeker beperkter. Alleen de gemeenten Appingedam, Hogeveen, Sappemeer, Pekela, Reiderland en het waterschap Noorderzijlvest hebben een als zodanig opgeleide archivaris in dienst. Ook voor de overige archiefbeherende en documenterende instellingen geldt, dat het ter inzage geven van archief- en documentatiemateriaal niet hun belangrijkste of enige taak is, maar men zal u voorzover mogelijk graag helpen.

Op vele archieven en verzamelingen bestaan toegangen, in vorm variërend van moderne inventarissen tot eenvoudige magazijnlijsten, naast kaartsystemen en dergelijke. Al het openbare materiaal ligt voor onderzoekers ter inzage, maar wanneer er een toegang beschikbaar is, is het veel makkelijker de juiste stukken te vinden.

Het Rijksarchief Groningen en het Gemeentearchief Groningen zijn diensten speciaal voor het beheer en de raadpleging van archieven: men kan daar zonder afspraak terecht tijdens de openingstijden.

Het materiaal van de dienst van het kadaster, dat ouder is dan 50 jaar, is nog niet overgebracht. Onderzoekers kunnen een verklaring aanvragen bij het Rijksarchief in Groningen (dhr. A. Beuse), zodat zij stukken uit de kadastrale boekhouding gratis kunnen inzien en kopieën kunnen laten maken tegen bij de rijksarchiefdienst geldende tarieven.

I.v.m. de verhuizing van Rijks- en Gemeentearchief Groningen naar het Cascadeplein 4, 9726 AD Groningen, komt in Winshem nummer 4 een volledige informatie.

■ A. Makken

Zuinigheid.

Er werd in de vorige eeuw flink op de kleintjes gelet. Zelfs werd er correspondentie gevoerd over het te weinig afdragen van een halve cent. Een en ander blijkt uit onderstaande brief, geschreven door de Gouverneur van de provincie Groningen aan de Burgemeester van de gemeente Winsum.

Groningen den 3 October 1837

Bij UEd^s missive van den 2 Augustus No.173, heeft UEd. ingezonden eene kwitantie groot f 29,78, wegens gestorte gelden voor het aandeel der Gemeente in de administratie kosten der Bedelaars werkhuisen over 1837.

Daar het aandeel uwer Gemeente echter bedraagt f 29,785 (!), is door UEd. **eene halve cent te min** gestort worden. Ik schrijf Ued, uit dien hoofde bij deze aan om de storting van die halve cent dadelijk te bewerkstelligen en de kwitantie daarvan **omme gaand** aan mij in te zenden.

De Gouverneur van de Provincie Groningen Rengers.

Aan den Burgemeester van de gemeente Winsum.

■

Baanvegers

Voordat Winsum een ijsbaan kreeg werd er geschaatst op het Winsumerdiep en het Omsnijdingskanaal. De wedstrijden werden op het diep gehouden, zodra het ijs daartoe vertrouwd was.

Voor het schoonhouden van de banen werden door burgemeester en wethouders baanvegers aangesteld.

In de politieverordening van de gemeente Winsum van 1888 waren een aantal bepalingen opgenomen, die betrekking hadden op de baanvegers en het baanvegen. Zodra burgemeester en wethouders het nodig oordeelden waren de baanvegers verplicht banen voor sleden, paarden en sleden of arresleden en schaatsenrijders in orde te maken en te houden. Bij het begin van de baan moesten palen met borden worden geplaatst, welke aanwijzingen vermeldten van de banen voor schaatsenrijders, sleden, paarden en sleden of arresleden.

Burgemeester en wethouders gaven aan de baanvegers op, op welke kanalen banen voor het schaatsenrijden, gereed gemaakt werden en welke breedte elke baan moest hebben. De baanvegers waren verplicht om de banen twee maal per dag over de gehele breedte en langs de gehele lengte schoon te maken. De eerste keer gebeurde dat voor 's middags twaalf uur en voor de tweede maal 's avonds voordat het donker werd. De baanvegers droegen een onderscheidingsteken. Deze bestond uit een rode armband met daarop vermeld de naam Winsum en een getal. Baanvegers mochten op een bescheiden wijze 'zonder enige belediging of hinder te veroorzaken' van degenen, die van de baan gebruik maakten, een gift vragen voor de werkzaamheden. De baanvegers hadden verder tot taak de scheuren, die in de ijsbaan waren ontstaan, bij vriezend weer 's avonds met water te vullen.

De banen, bestemd voor de schaatsenrijders mochten niet worden bereiden met arresleden of paarden of worden

gebruikt door sleden voor het vervoer van zware vrachten. Ook was het verboden om met ballen of kogels op en langs de banen te gooien.

Net als voor het verkeer op de weg waren zij, die op de ijsbaan schaatsten verplicht, bij tegemoetkomende rijders, rechts te houden. Indien men niet als baanveger door de gemeente was aangesteld mocht men op de kanalen binnen de gemeente niet als zodanig "post vatten". Ook andere zaken, die betrekking hadden op het ijs waren in de politieverordening geregeld. Zo was het zonder vergunning van burgemeester en wethouders verboden ijsbruggen te leggen op het ijs, kramen, tenten, tafeltjes of blokken op te slaan, banen te vegen of iets te strooien, dat voor het gebruik ervan voor schaatsenrijders of sleden hinderlijk kon zijn.

Bij hardrijderijen of andere ijsfeesten mocht men zonder verlof van de directie van het ijsfeest de daartoe afgesloten banen niet betreden of berijden. Bij vriezend weer was iedere schipper verplicht zijn vaarttuig naar een door de politie aangewezen plaats te brengen. Wanneer het ijs een dikte van meer dan 20 mm. had was het, bij vriezend weer, verboden het ijs in de kanalen te vernielen.

Overtreding van voormelde zaken werden gestraft met een geldboete van ten hoogste vijf gulden.

■ P.Noord.

Tolhuis te Winsum

De voormalige gemeente Winsum heeft in het verleden een tol binnen haar grenzen gehad. In 1852 kwam de grintweg van Obergum naar Mensingeweer gereed. In verband daarmee gaf Koning Willem III, bij besluit van 7 juni 1852, machtiging tot het plaatsen van een tol-boom op de provinciale kunstweg tussen Obergum en Mensingeweer.

Het tolhuis heeft gestaan op het gedeelte van deze weg tussen Ranum en Maarhuizen. De tolheffing begon in de nacht van 30 november op 1 december 1852, om middernacht. De eerste tolgaarder was de heer P.J.Hazekamp. Het oude tolhuis is later afgebroken. Bij hetzelfde Koninklijk besluit werd tevens machtiging verleend tot het plaatsen van tolbomen tussen Mensingeweer en Abelstokstertil.

■ P.Noord

Werkgroepen

Werkgroep Archeologie

Contactpersoon: Marije Essink, Broeksterkleiweg 2
9968 TE Broek, telefoon: 0595 - 528417.

Overige leden: Klaas Dijkhuis, Marius Hazenberg, Bart Hofstra, Anton Rinzema, Jos Stroosma en Piet Wolters.

De Werkgroep Archeologie is in totaal nu zes keer bij elkaar geweest. Daarnaast hebben de leden van deze werkgroep op 11 februari j.l. een bezoek gebracht aan dhr. J. van Baak te Groningen, die voorheen woonachtig was in Winsum, en wel aan het Kerkpad op de wierde van Obergum. Hij is in het bezit van enige archeologische vondsten uit zijn tuin aldaar. Wij hebben bij hem thuis zijn collectie, voornamelijk bestaande uit scherven van verschillende soorten aardewerk, bekeken.

Op 26 maart j.l. hebben Marije Essink en Klaas Dijkhuis van de Werkgroep Archeologie een lezing gehouden op de ledenvergadering van de Historische vereniging. Het onderwerp van deze lezing was 'Archeologie van Winsum-Obergum en Ranum'. De lezing bestond uit twee delen, namelijk 'Archeologie van Winsum en omgeving' door Marije Essink, en 'De Rode en Groene Wierde bij Ranum' door Klaas Dijkhuis. Het een en ander werd geïllustreerd met overheadsheets en diavls.

ARCHEOLOGIE VAN WINSUM EN ONGEVING

Marije Essink

Inleiding

Naar aanleiding van mijn lezing over de archeologie van Winsum en omgeving, gehouden op 26 maart j.l., volgt hier een wat uitgebreider artikel over dit onderwerp. Evenals de lezing behandelt dit artikel de archeologie van Winsum in chronologische volgorde, beginnend bij het Paleolithicum en eindigend met de Middeleeuwen.

Het Paleolithicum (1.000.000 - 10.000 BP)

Ca. 600.000 jaar geleden was de tegenwoordige gemeente Winsum evenals bijna geheel Nederland door de zee bedekt. Hierna volgden vier ijstijden (glacialen), waarin alles overdekt was door ijs, afgewisseld door tijden met een milder klimaat, de tussen-ijstijden (interglacialen).

Tijdens de derde ijstijd, die eindigde rond 200.000 jaar geleden, voerden gletsjers vanuit Scandinavië massaal puin en grote brokken steen naar het tegenwoordige Groningen, Friesland en Drenthe. Dit puin, door de tijd heen verweerd door zand, bedekt nog altijd de bodem van Drenthe, Groningen en Friesland. Op dit zandoppervlak zijn gedurende de laatste 10.000 jaar klei-, zand- en veenlagen afgezet.

Het is niet uitgesloten dat er zich in Winsum en omgeving, evenals in Drenthe en Zuidoost-Friesland, mensen op de oude zandlagen hebben gevestigd, maar hier zijn geen duidelijke aanwijzingen voor.

Het Nesolithicum (10.000 BP - 5.300 BC)

Na het einde van de laatste ijstijd, steeg de zeespiegel en werd het noorden van ons land door zeewater overspoeld. Hierbij zette zich slib af, zodat de grond gaandeweg werd opgehoogd. Uit het voorkomen van veenlagen tussen deze lagen van klei en wadzand kan afgeleid worden, dat de stijging van de zeespiegel (transgressie) is onderbroken door perioden van daling en stilstand van het zeewaterniveau (regressie).

In relatie met de zeespiegelstijging steeg ook de grondwaterspiegel, waardoor veel dalen onder water kwamen te staan. In deze dalen ontwikkelden zich moerassen en werden veenlagen gevormd. 8.000 jaar geleden bevond zich op de plaats van de gemeente Winsum een uitgestrekt veenmoeras. Er vormden zich dikke veenlagen, waarvan thans nog stukken in de bodem terug te vinden zijn.

Tweeduizend jaar later, rond 6.000 v. Chr., was de zeespiegel zover gestegen dat het gebied van Winsum onder direct bereik van de zee kwam. Later nam de invloed van de zee weer af. Deze perioden van transgressie en regressie herhaalden zich, ook in het op het Mesolithicum volgende Neolithicum, enige malen, waardoor het noordelijk kleigebied telkens iets hoger kwam te liggen.

Het Neolithicum (5.300 - 2.000 BC)

In deze periode stond Noord-Groningen nog steeds grotendeels onder water. Ter hoogte van Sauwerd begint echter een zandrug die doorloopt tot voorbij Baflo. De hoogste koppen hiervan liggen bij Wetsinge en Ranum (2 m +NAP). In het Neolithicum was hier een eiland met een lengte van ca. 7 km en een breedte van ten hoogste 2 km. Tussen Obergum en Ranum werd in de uitgeworpen grond van een sloot een vuursteen bijltje uit deze periode gevonden. Dit duidt erop dat op het eiland van Ranum-Wetsinge zeer zeker neolithische bewoning te verwachten is.

De Bronstijd (± 2.000 - 700 BC)

In de periode na de Steentijd raakte bijna geheel Noord-Nederland begroeid met veen, waardoor het gebied zeer slecht bewoonbaar was. Rond het eind van de Bronstijd en het begin van de IJzertijd raakte het gebied door overstromingen van de zee bedekt met klei.

De IJzertijd (± 700 - 12 BC)

Rond 700 v. Chr. slibden delen van de Groninger wadden tot kwelderhoogte op. Mede dankzij het langzamer rijzen van de zeespiegel kwam het tegenwoordige Noord-Groningen droog te liggen. De kwelders raakten begroeid en er ontstond voor het eerst een gebied dat goed door mensen bewoond kon worden. Omstreeks deze tijd vestigden zich dan ook de eerste groepen mensen in het Groninger kleigebied.

Vanaf ca. 600 v. Chr. was er op de kwelders van het noordelijk kustgebied bewoning in vlaknederzettingen, nietopgehoogde woonplaatsen op kwelderniveau, veelal gelegen op

de hoogste plaatsen van de kwelderwallen langs de Waddenzee en de oeverwallen langs de waterlopen zoals de Hunze en de Fivel. Dit waren de hogere en beter ontwaterde delen van het terrein.

Om zich te beschermen tegen overstromingen, hoogde men later deze woonplaatsen op tot wierden of terpen. Hierdoor ontstonden in de eerste instantie huiswierden, verhoogde woonplaatsen voor een huis, die later vaak samengroeiden tot een dorpswierde. Wierden zijn dus kunstmatige verhogingen in het vlakke zeekleigebied langs de kust, bewoond door mensen met hun vee en opzettelijk steeds verder opgehoogd.

Hierdoor zijn er verschillende wierdenreeksen ontstaan, vaak langs waterlopen en de toenmalige kustlijn. Op de rechteroever van de Hunze, het huidige Reitdiep, ligt bijvoorbeeld de rij Adorp-Sauwerd-Winsum-Obergum. Een andere opvallende rij is Ranum-Baflo-Rasquert-Warffum-Usquert-Oldorp. De meeste wierden in de gemeente Winsum liggen in een noord-zuid-richting: Rasquert-Baflo-Ranum-Obergum-Winsum-Bellingeweer-TijumValkum-Wetsinge-Sauwerd-Adorp. Maarhuizen en Schilligeham liggen westelijk van deze reeks.

In de loop van de tijd werden nieuwe kwelders en kwelderwallen gevormd, waarop nieuwe wierden werden opgeworpen. Er zijn zo ook verschillende generaties' wierden ontstaan. De wierden uit de verschillende perioden hebben verschillende typen verkaveling.

De oudste vorm is de radiaire verkaveling: een ronde wierde met een ringweg aan de voet. De erven lopen taps toe van breed aan de ringweg tot een punt in het midden. Midden op de wierde was vaak een grote gemeenschappelijke dobbe voor drinkwater. Op de erven waren vaak kleinere dobben en putten. Voorbeelden van wierden met radiaire verkaveling zijn Adorp, Ranum, Baflo, Rasquert, Groot Maarslag, Sauwerd, Winsum, Obergum en Ezinge.

Een ander type verkaveling, jonger dan het hiervoor beschreven type, is de blokverkaveling: een indeling in rechthoekige en vierkante erven, waarbij de vorm van de wierde ook min of meer rechthoekig is. Een dergelijke verkaveling komt voor bij de wierden van bijvoorbeeld Tinalinge, Leens, Wehe, Ulrum en Feerwerd.

Ondanks het feit dat een bewoning van Winsum en omgeving in de 7^e en 6^e eeuw v. Chr. mogelijk en ook zeer waarschijnlijk is, zijn er tot nu toe geen vondsten bekend die een vroege bewoning bevestigen. Wel hebben plaatsen in de wat ruimere omgeving van Winsum dergelijke vondsten opgeleverd. Het is echter zeer waarschijnlijk dat ook Winsum in deze tijd al een nederzetting was.

Uit de periode van 200 v. Chr. tot het begin van de jaartelling zijn er ook geen vondsten uit het dorp Winsum bekend. Wel leverden twee commercieel afgegraven wierden in de gemeente Winsum, de Rode Wierde bij Ranum en de wierde van Valkum, vondsten op uit deze periode. Uit deze vondsten blijkt dat de gemeente Winsum in de 2^e en 10^e eeuw v. Chr. zeker bewoond werd.

De Romeinse tijd (12 BC - 5^e eeuw AD)

Rond 50^e v. Chr. nam het aantal overstromingen af. De bewoners verspreidden zich over een veel groter deel van het Groninger kleigebied. De nieuwe nederzettingen werden vanwege het toch nog steeds dreigende overstromings-

gevaar eveneens gebouwd op wierden. Op grond van de verspreiding van de gevonden Romeinse importen kan aangenomen worden dat de kleistreken omstreeks 50 n. Chr. tot ca. 300 n. Chr. tamelijk dichtbevolkt waren. De toenmalige kust verplaatste zich naar het noorden en er werden nieuwe kwelderwallen gevormd, zodat het bewoonbare gebied groter werd.

In de Romeinse tijd probeerden de Romeinen om de noordgrens van het Romeinse Rijk bij de rivier de Elbe te leggen. Daarbij werd het kustgebied in 12 v. Chr. onderworpen door de Romeinse veldheer Drusus. Aan de bevolking van het gebied werd een schatting opgelegd, bestaande uit runderhuiden, die aan het leger moest worden geleverd.

Na een aantal teleurstellende veldtochten besloten de Romeinen in 47 na Chr. om de grens van het Romeinse Rijk niet langs de Elbe, maar langs de Rijn te leggen. Noord-Nederland werd hierdoor geen onderdeel van het Romeinse Rijk, maar de bevolking onderhield wel contacten met de Romeinen.

Deze contacten waren aanvankelijk dus politiek-strategisch van aard, later werd ook handel tussen de Romeinen en de wierdenbewoners gedreven en speelden dus economische motieven een rol. Via ruilhandel met agrarische overschotten was de bevolking in staat om voorwerpen te importeren uit het Romeinse gebied.

Geïmporteerd werden in eerste instantie voorwerpen van metaal. Later in de Romeinse tijd kwam daar ook draaischijfwaardewerk (terra sigillata en terra nigra), glas en bronzen voorwerpen bij. Daarnaast was er ook import van maalstenen van basaltlava uit de Eifel in Duitsland.

Deze handel met de Romeinen was vrijblijvend en sporadisch van aard en heeft geen diepgaande beïnvloeding van de bestaande inheemse cultuur tot gevolg gehad.

In tegenstelling tot vele andere gebieden is er in dit gebied geen sprake geweest van een romanisatie (overname van de Romeinse cultuur door de inheemse bevolking).

De eerste vestiging van mensen in het gebied van Winsum moet al vrij vroeg zijn geweest. De oudste bekende voorwerpen uit wierden in de gemeente Winsum gaan terug tot de periode rond het einde van de ijzertijd en het begin van de Romeinse tijd. In de wierden van Rasquert, Garnwerd en Feerwerd zijn bijvoorbeeld een aantal scherven van het mooie Romeinse terra sigillata-aardewerk aangetroffen. Uit de wierde van Obergum komen scherven van terra nigra-aardewerk. Vanaf ca. 0 tot 400 n. Chr. komen er in onze streken munten voor. Vondsten van Romeinse munten in de gemeente Winsum zijn bekend uit Winsum, Obergum, Ranum, Baflo en Rasquert.

De vondsten in diverse wierden in de gemeente Winsum van spinklosjes, naalden, weefgewichten en een weefzwaard tonen aan dat hier al in de eerste eeuwen van onze jaartelling sprake is van enige handnijverheid. Ook komen in de wierden in de gemeente Winsum veel, vaak kunstig bewerkte benen voorwerpen zoals kammen, glissen, fluitjes en dergelijke. Daarnaast komt er, naast het geïmporteerd Romeinse aardewerk, natuurlijk ook veel inheems aardewerk voor, bijvoorbeeld op de Rode en Groene Wierde bij Ranum. Uit Winsum is een inheemse variant op het Romeinse aardewerk uit deze periode bekend, waaruit blijkt dat er wel sprake is van enige Romeinse invloed op de inheemse materiële cultuur.

De laatste contacten met de Romeinen stammen uit het eind van de 4^e eeuw. Muntvondsten uit Winsum tonen aan dat deze wierde in deze eeuw nog steeds bewoond was, ondanks het feit dat aan het einde van de Romeinse tijd de natuurlijke omstandigheden in ons gebied weer slechter werden. De zee drong weer vaker het kleigebied binnen en het gebied achter de kwelderwallen overstroomde. Hierdoor werd de toestand voor de mens in deze gebieden steeds hachelijker en veel nederzettingen werden daarom verlaten. Slechts de oudste, op de hoogste plaatsen van de kwelderwal gelegen dorpen, bleven bewoond. Het bewoonbare gebied was nu weer veel kleiner dan hiervoor.

De Middeleeuwen (50 eeuw - ± 1500 AD)

Ondanks deze slechte omstandigheden is uit vondsten uit de omgeving van Winsum gebleken dat hier in het begin van de Middeleeuwen wel mensen woonden. Vondsten uit de wierden van onder andere Winsum, Rode Wierde, Ranum, Valkum, Wetsinge, Garnwerd, Feerwerd, Oostum en Ezinge tonen aan dat deze nederzettingen ook in deze moeilijke periode bewoond waren. Uit de vondst van Angelsaksisch aardewerk uit de Rode Wierde, Ranum en Valkum blijkt dat deze wierden niet alleen in deze eeuwen bewoond waren, maar dat de bevolking ook contact had met langs trekkende Angelen en Saksen, afkomstig uit Noordwest-Duitsland. Wel heerste er in het hele gebied grote armoede.

Tegen het eind van deze periode met veel overstromingen, rond 600 n. Chr., nam de begroeiing van het kweldergebied weer toe en werd het land weer beter bewoonbaar. Omstreeks 800 n. Chr. drong de zee echter wederom het land binnen en werden nieuwe kwelderwallen gevormd. Hierop vond vrij snel daarna bewoning plaats, ook op opgeworpen wierden.

In de gemeente Winsum was er waarschijnlijk een min of meer continue bewoning op de wierden op de kwelderwal.

Andere wierden zoals Maarhuizen, Lutkehuizen en misschien Tijum raakten weer bewoond en nieuwe wierden zoals Schilligeham werden opgeworpen. Aan de hand van de vondstenverspreiding kan een uitbreiding van de bewoning en het in cultuur gebrachte land geconstateerd worden in de minder toegankelijke gebieden.

In ons gebied komen vrij veel plaatsnamen voor die eindigen op -um. In de plaatsnaamgeving worden vanaf de 7^e eeuw 'heem'-namen overheersend. Dit zou te maken kunnen hebben met een nieuwe golf van bewoning op wierden die in de eeuwen daarvoor waren verlaten. In de meeste gevallen is de uitgang -heem, met de betekenis erf, woning of woonplaats, afgesloten tot -um. In veel namen op -um verwijst het eerste deel naar een persoon. Een voorbeeld van een dergelijke -um-naam is natuurlijk Winsum. Van deze plaatsnaam zijn verschillende oudere spellingen bekend, bijvoorbeeld Vinchem, Winkhe(e)m en Winshem. In de loop van de eerste helft van de Middeleeuwen komt Nederland onder invloed van de Franken. De Frankische koning Clovis sticht rond 500 een groot rijk en gaat daarbij over tot het Christendom.

In de tweede helft van de 8^e eeuw werden deze gewesten onder Karel de Grote onderworpen en aan het Karolingische rijk toegevoegd.

Hierna werd met de kerstening (bekering tot het Christendom) vanaf het gebied ten oosten van de Lauwers begonnen. In de 9^e eeuw was de kerstening van de provincie Groningen een feit. Na de kerstening werden er kerken gebouwd op het midden van de wierden, op de plaats waar oorspronkelijk vaak een dobbe was.

De bewoners van deze streken ontwikkelden zich in de 9^e en 10^e eeuw tot ware zeevaarders en onderhielden handelscontacten met veel plaatsen langs de kusten van de Noordzee. Eveneens in de 9^e en 10^e eeuw werden de noordelijke kleistreken geteisterd door de Noormannen (Vikingen). Ondanks het gevaar is de handel, ook met het noorden, doorgegaan.

Of Winsum in deze handel ook een belangrijke rol speelde is niet bekend. Winsum had wel een gunstige geografische ligging, maar waarschijnlijk heeft de plaats in de 9^e eeuw erg te lijden gehad van overstromingen. Een deel van de wierde van Winsum is toen waarschijnlijk in de golven verdwenen. Aan het eind van de 10^e eeuw werd de positie van de nederzetting in elk geval belangrijk omdat toen de Fivel verzandde en Winsum daardoor voor de dorpen in Fivelingo de dichtstbijzijnde plaats werd met een open verbinding met zee. Ook liep er vanaf Winsum een belangrijke landweg naar Westeremden, waarvan de Munsterweg hoogstwaarschijnlijk een laatste overblijfsel is.

In 1057 was het dorp Winsum door zijn gunstige ligging ten opzichte van diverse waterwegen zodanig groot en voor de handel belangrijk geworden, dat het van bisschop Adalbert van Bremen markt-, tol- en muntrecht kreeg. Exemplaren van de Winsumer munt die geslagen is door graaf Egbert II zijn teruggevonden tot in Rusland en Zweden.

Winsum wordt genoemd op een uit de eerste helft van de 11^e eeuw daterende inkomstenlijst van het klooster Werden in Duitsland, dat goederen bezat in Winsum. Zeer waarschijnlijk stichtte deze abdij rond dat tijdstip een kerk op haar grondgebied te Winsum. In ieder geval zal Winsum toen het in 1057 munt- en tolrecht kreeg en bovendien functioneerde als marktplaats voor een groot verzorgingsgebied, een kerk hebben gehad. In 1160 was er zeker een kerk in Winsum.

In de 11^e en 12^e eeuw nam de invloed van de zee weer af en werd het aantal overstromingen kleiner. In deze periode begon men in het wierdegebied met het aanleggen van dijken. Door de dijkbouw kwam er in de loop van de 12^e en 13^e eeuw een eind aan de noodzaak om op kunstmatige verhogingen te wonen. Toch werden er in het bedijkte gebied nog wierden opgeworpen die dienden als verhoogde woonplaats voor don boerderij of als vluchtplaats voor vee. Deze verhoogde vluchtplaatsen waren niet bebouwd en worden 'groene wierden' genoemd.

Aan het eind van de 12^e eeuw werd in het Groningerland begonnen met het stichten van kloosters.

Een voorbeeld in onze omgeving was het in 1192 gestichte Cisterciënzer klooster in Aduard, dat voorwerken, grote kloosterboerderijen, had in Alinghuizen tussen Winsum en Garnwerd en op de kennelijk weer verlaten wierde van Schilligeham. In Winsum zelf werd in 1276 een Dominicaan klooster gesticht. Vanaf de 13^e eeuw werden steenhuisen, vierkante stenen woontorens, gebouwd. Sommige van deze woontorens lagen op strategische punten. Een aantal

steenhuizen werd later uitgebouwd tot een rechthoekig door water en een singel omringd gebouw waarin de oorspronkelijke woontoren verborgen kwam te liggen. Zo ontstonden uit de steenhuizen de borgen. Veel van deze borgen zijn na 1800 gesloopt. Voorbeelden van borgen in winsum zijn de voormalige Tammingaborg en Ripperdaborg. Nog bestaande borgen in de omgeving zijn Verhildersum bij Leens, de Menkemaborg in Uithuizen en de Allersmaborg bij Ezinge.

Ondank een aantal voor stadsvorming gunstige voorwaarden als markt-, munt- en tolrecht, kon Winsum aan het einde van de Middeleeuwen toch niet uitgroeien tot een stad. De kloostergoederen beperkten de ruimte van de vrije burger te veel. Ook de nabijheid en de rol van de stad Groningen zullen remmend op de groei van Winsum hebben gewerkt.

■ Marije Essink

Literatuur:

DELVIGNE, J. & H. ELERIE (red.), 1994.
Het Reitdiepgebied:
boedelbeschrijving van een rijke erfenis
Groningen: REGIO-project

GELDER, H. E. VAN, 1982. *De Winsumer munt*
W.J. Formsma (red.), Winsum: Gedenkboek 1982, 1 - 2
Groningen: Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis

HACQUEBORD, L. 1982.
Het ontstaan van het oude cultuurlandschap van winsum
W.J. Formsma (red.), Winsum: Gedenkboek 1982, 3 - 29
Groningen: Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis

MENSONIDES, S. S., 1957.
Winsum in de pre- en vroeghistorische terpentijd
W.J. Formsma (red.), Winsums verleden, 1 - 23 uitgever ?

ROELEVELD, W., 1969.
Enkele aantekeningen bij de vondst van een stenen
bijltje te Ranum
Groningse Volksalmanak 1968 - 1969, 187 - 193, Pl. I

WATERBOLK, H. T. & J. W. BOERSMA, 1981.
Bewoning in voor- en vroeghistorische tijd
W. J. Formsma (red.), *Historie van Groningen:*
Stad en land, 13 - 47
Groningen: Wolters-Noordhoff

Werkgroep Kloostergeschiedenis

Contactpersoon: Jacques Tersteeg, Westerstraat 31
9951 EM Winsum, telefoon: 0595-442456.
Overige leden: Anton Renzema, Willem de Boer,
Jan Venhuizen.

De groep is t.g.v. allerlei drukke werkzaamheden niet bijeen geweest. De werkzaamheden zullen binnenkort worden hervat.

Wel zijn er via de provinciaal archeoloog, de heer H. Groenendijk, enkele zogenaamde dagrapporten uit het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen boven water gekomen uit de jaren 1948 en 1949. In deze rapporten wordt summier verslag gedaan van opgravingen in en in de omgeving van de huidige Molenstraat. In de Molenstraat zelf (rioleringswerkzaamheden) en rondom de molen werden toen enkele skeletten en muurfragmenten gevonden. Zelfs is er een kist met opgegraven materialen naar Groningen gebracht. Momenteel doet men pogingen deze kist op te sporen.

Op onze oproep in het vorige nummer ontvingen we een drietal interessante reacties. Binnenkort zullen we in een artikel hierover berichten.

■ Jacques Tersteeg

Werkgroep Kunst en Cultuur

Contactpersoon: Jacques Tersteeg, Westerstraat 31
9951 EM Winsum, telefoon: 0595-442456.

Overige leden: Willie Lemstra, Adrie van Riel, Kees Wolters.

De werkgroep is een aantal keren bijeen geweest. De transcriptie van de tekst van de 'Eerste Kladder' van Geert Reinders is gereed. Momenteel zijn wij aan het inventariseren op welke plaatsen in deze tekst zaken zullen worden toegevoegd en ev. illustraties zullen worden ingevoegd.

Binnenkort zullen verschillende stukken in het archief van de familie Reinders, dat in bezit is van de heer C.G. Reinders te Middelstum, met zijn toestemming kunnen worden gefotografeerd.

Ondergetekende ontdekte in de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden in de zogenaamde "Collectie Meekhoff Doornbosch" een onbekende "Levensschets" van Geert Reinders, die elders in dit nummer is gepubliceerd.

■ Jacques Tersteeg.

Werkgroep kerkhof Maarhuizen

Contactpersoon: Hilde Bolhuis, 't Hofje 1
9951 EX Winsum, telefoon: 0595-443772.

Overige leden: Nanne Berghuis, Marius Hazenberg,
mevrouw Kamminga-Bronsema, Lammy Nieman-Trip,
Kunnie Pettinga, Jos Stroosma, Duurt de Vries.

De werkgroep kerkhof Maarhuizen is bezig met het zo volledig mogelijk beschrijven van de teksten op de graven. Van een aantal mensen, die op het kerkhof Maarhuizen zijn begraven, zijn enkele genealogische gegevens verzameld; hier wordt nog verder aan gewerkt. Bij verschillende instanties en personen is geïnformeerd naar het bestaan van oude landkaarten en plattegronden. Ook wordt gezocht naar informatie over het gehucht Maarhuizen, zoals dat vroeger bestond.

Nu het voorjaar nadert, is het ook weer mogelijk om op het kerkhof zelf bezig te zijn met het zoeken naar sporen uit het verleden.

Misschien bevinden zich onder de leden van de historische vereniging en de Winsumer bevolking mensen, die informatie over Maarhuizen in hun bezit hebben, bijvoorbeeld uit stamboomonderzoek van hun familie. De werkgroep stelt het zeer op prijs, als u deze informatie beschikbaar wilt stellen. U kunt dan contact opnemen met "Hilde Bolhuis.

7 maart 1997

Werkgroep Oral History

Contactpersoon: Kees Wolters, Tuinbouwstraat 4
9951 EG Winsum, telefoon: 0595 - 444636

Overige leden: Mevrouw Boomsma, Jaap de Noord.

Deze werkgroep houdt zich bezig met het interviewen van dorpsgenoten die gezien hun leeftijd en ervaring veel kunnen vertellen over het vroegere dorpsleven in Winsum en Obergum. Er is een lijst opgesteld van oude Winsumers die hun levenlang in Winsum of Obergum hebben gewoond. Deze mensen kunnen veel vertellen over uiteenlopende onderwerpen. Om het onderzoek beheersbaar te houden is gekozen voor het onderwerp 'Winkeltjes in Winsum-Obergum vanaf 1900'.

Inmiddels is de Westerstraat als eerste uitgekozen en is dit onderzoek bijna volledig afgerond. Aangezien het onderzoek veel tijd in beslag neemt, zoekt de werkgroep nog meer belangstellenden die bovendien de Groninger streektaal beheersen.

Heeft u belangstelling of heeft u nog interessante gegevens over bovengenoemd onderwerp, dan verzoeken wij u contact op te nemen met Kees Wolters, telefoonnummer 0595 - 444636

Werkgroep Oral Historie

Contactpersoon: Kees Wolters, Tuinbouwstraat 4
9951 EG Winsum, telefoon: 0595 - 444636

Overige leden: Mevrouw Boomsma, Jaap de Noord.

In *Winshem* nummer 2, heb ik geschreven dat we de Westerstraat, wat betreft de winkeltjes en ambachten en verder interessante wetenswaardigheden hebben afgerond. Maar elke keer als ik een oud Winsumer heb geïnterviewd sta ik versteld wat deze mensen zo spontaan weten te vertellen over het reilen en zeilen van het leven in Winsum tussen 1900 en 1940. Elke keer moet ik mijn aantekeningen bijstellen en vaak ook uitbreiden. De laatste persoon die ik gesproken heb was mijn vroegere zondagschooljuffrouw mevrouw M.H. Heerma (84 jaar).

Zij overhandigde mij 6 plakboeken met een schat aan gegevens over Winsum/Obergum. Ook werd ze het 125^e lid van

de vereniging. Na 4 personen te hebben geïnterviewd strekken de gegevens zich uit over het oude gedeelte van Winsum/Obergum, te weten:

De Hoofdstraat (W), de Kerkstraat, Stationsweg, Havenstraat, de Molenstraat, de Ossegang (later doorgetrokken en voorzien van een nieuwe naam Geert Reinderstraat). Dan verder de Hoofdstraat (O), Westerstraat, Oosterstraat, de Lijnbaan, de Schoolstraat en dan, om het geheel compleet te maken, de Nieuwstraat, de Tuinbouwstraat en de Onderdendamsterweg.

We sprokkelen een paar bijzonderheden bij elkaar.

In 1871 had I.P. de Roo naast z'n logement een touwslagerij (nu de Lijnbaan geheten, vandaar). Het logement heet nu "Cafe Bar The Corner", waar Rie en Theo de uitbaters zijn. Het moet in het laatst van 1800 begin 1900 zijn geweest dat de arme mensen water mochten halen uit de vijver van de Villa Vaart-en Veldzicht. W. Wierda en zonen hadden hier een effecten-kantoor gesticht. In de vijver bevond zich een wel(bron) vanwaar het water uit de diepere lagen spontaan omhoog kwam. Dit water werd gebruikt voor het koken, wassen en zelfs om te drinken. Later liet de heer Wierda in de Westerstraat een pomp aanleggen die d.m.v. een stenen buis verbonden was met de genoemde vijver. Nu konden de arme mensen, voor 3 cent per emmer, water halen. De restanten van deze pomp zijn nog in de Westerstraat aanwezig. De stenen buis is opgegraven. Bij de Obergumer Kerk stond ook een pomp met een regenput eronder. Begin 1900 werd op het schoolplein van de O.L.S. te Winsum een pomp met regenbak geplaatst, zo konden de schoolkinderen vers drinkwater krijgen. Bij de gereformeerde kerk stond begin 1900 ook een pomp, met een waterput van 7 meter diepte. Deze put werd in 1988 bij het leggen van het diepriool verwijderd.

Jo Musschenga was vroeger in Winsum een kleurrijke figuur. Omstreeks 1920 had hij een drogisterij in de Hoofdstraat (O) naast bakkerij Siersema (nu bakker Kloosterhof) en een kapperszaak. Later verhuisde hij naar de Ossegang waar hij een meubelzaak en werkplaats oprichtte. Zijn vrouw beheerde hier de drogisterij. Jo was een goede vakman en heeft voor diverse herenhuizen in de Hoofdstraat (W) de voordeuren gemaakt. Ook het maken van houten schoorsteenmantels plus versieringen was hem goed toevertrouwd. Verder was hij zeer musicaal. Op bruiloften en partijen was hij een zeer geziene gast. Voor een "Klokje" speelde hij graag voor ceremoniemeester.

Van hem wordt verteld dat hij tijdens de optochten met Koninginnedag zijn piano op een wagen zette en al rijdende de Winsumers vergaste op z'n prachtig pianospel.

■ Kees Wolters.

